

ЛИМЕРІВНА.

ДРАМА В 5 СПРАВАХ І 6 ПОСТАНОВАХ

ПАНАСА МИРНОГО.

ВИДАННЄ ВАСИЛЯ ЛУКИЧА.

Ціна 20 кр.

Коштом Товариства „Руська Бесіда у Львові“.

у Львові, 1892.

З друкарні Товариства імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

**В гостях добре,
дома ліпше!**
оповіданє Дрозда
Ціна 50 кр.

Про руську правопись
С. Нагибїди
Ціна 5 кр

**Кістяки
ГОЛЬБАЙНА**
Томик I. і Томик II.
Ціна по 15 кр.

Письма Ом. Партицького:

Провідні ідеї в письмах
Т. Шевченка . . . . . 35 кр.
Темні місця в Слові о пол-
ку Ігоря . . . 1 злр. 40 кр.
Слово о полку Ігоревім . 80 кр.
Скандинавщина в давній
Руси . . . . . 20 кр.

Письма Ів. Франка:

Жіноча неволя в руських
письнях народних . . . 35 кр.
Захар Беркут, повість I зл. 30 кр.
Воа Constrictor, повість . 35 кр.
Фавет, трагедия Йогана
Ґете . . . . . 1 зл. 50 кр.
Без праці, казка . . . . . 20 кр.

ТВОРИ

Ос. Федьковича.

Повісти і о-
повіданя . 20 кр.
Довбуш . . 10 кр.
Як козам ро-
ги вишпра-
вляють . 10 кр.

Корнила Устияновича:

М. О. Раєвський і
росийський
панславїзм
Ціна 80 кр.

ТВОРИ

Мик. Гоголя :

Оповіданя . 35 кр.
Вечерниці . 17 кр.

Дан. Млаки
РУСЬКА ХАТА
буковинський альманах
1 злр. 20 кр.

М. Драгоманова
Галицько-руське
письменство
15 кр.

Збігці з Новоросії — повість Г. Данилевського.
Ціна 1 зр.

Під прасою:
Поезії Тараса Шевченка в 2 томах.
Твори драматичні Карпенка-Карого.

2012

0.1806

ЛИМЕРІВНА.

—♦♦♦—

ДРАМА В 5 СПРАВАХ І 6 ПОСТАНОВАХ

ПАНАСА МИРНОГО.

ВИДАННЕ ВАСИЛЯ ЛУКИЧА.

КОШТОМ ТОВАРИСТВА „РУСЬКА БЕСІДА У ЛЬВОВІ“.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарні Товариства імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

01141318 (J)

160к.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ И- 36059

И. 33414.

СПРАВЛЯЮТЬ :

Лимериха, козака вдова; не молода вже, але ще брва; на обличчі сліди давньої краси.

Наталя, дочка її, 18 літ; дуже вродлива.

Шкандибиха, багата міщанка; суха, згорблена і сердита.

Карпо, син її, 22 літ. Забитий на голову і боязький.

Остап, хрещений батько Наталин, заможний козак, літ до 50; низький, натоштований. Вигляда трохи з-лукава.

Оришка, його жінка, літ 45; висока, суха молодиця. Вигляда якось суворо.

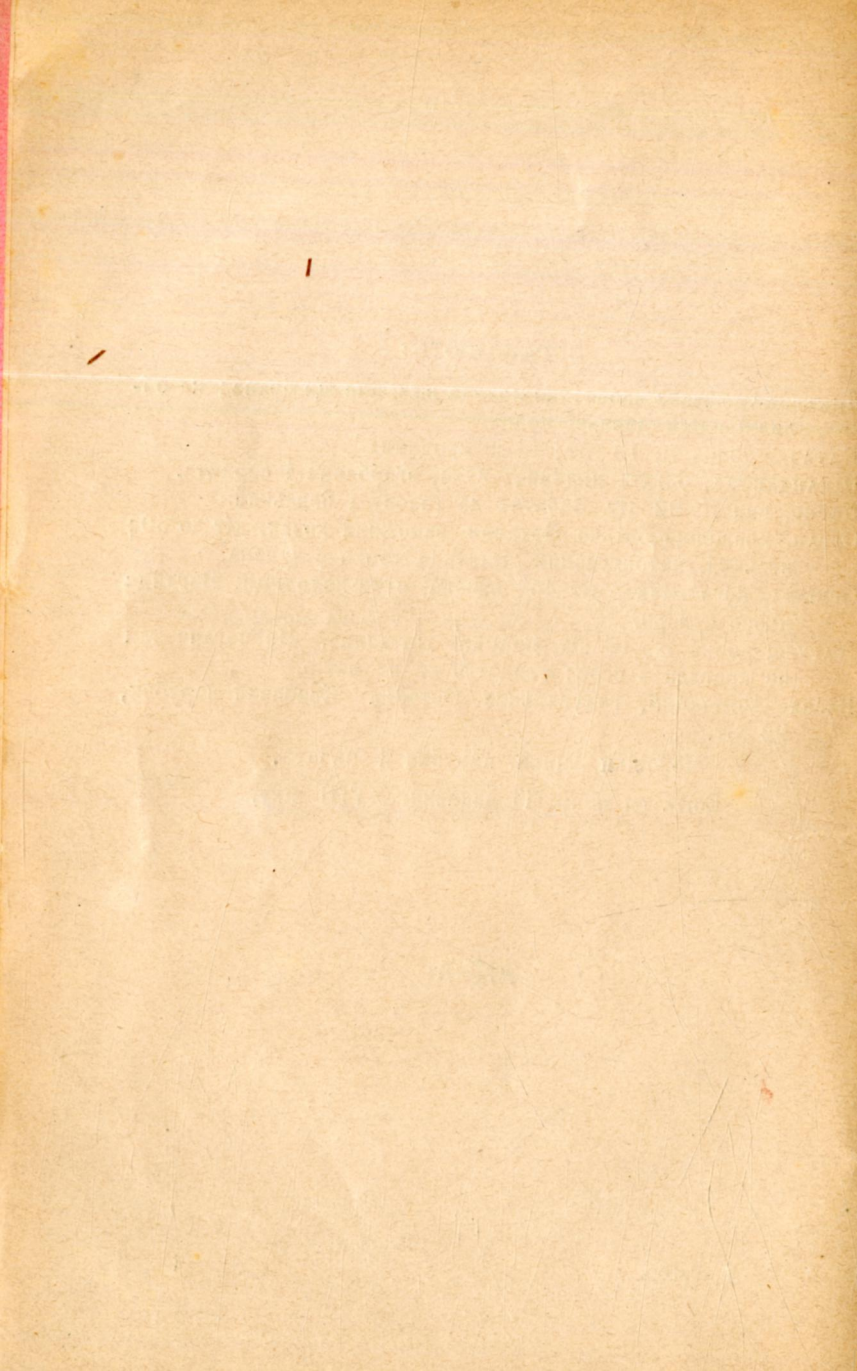
Маруся, дочка їх, 18 літ, подруга Наталина. Не погана тай не красива з себе; скидаєть ся на матір.

Василь Безридний, годувальник Остапів. Красивий парубок, 22 літ.

Чоловіки, жінки, парубки й дівчата.

Коїть ся в другій половині XVIII віку.

СПРАВА ПЕРША.

[Гай, з переду левада. На леваді пошід деревом порозсідались дівчата; другі, забравшись за руки, гуляють і тихо перешіптують ся. Убіга за-сапавшись дівчина].

Вихід 1.

Дівчина. Дівчата! дівчата! Ви тут сидите, шушукаетесь, а там таке диво, таке диво!

Декільки голосів разом. Де диво? Яке диво?

Дівчина. Ось постійте, воно зараз проявить ся.

Голоси. Де? Звідки?... Та кажи вже, що там таке?

Дівчина (хапаючись). Там дівчата.. Іде, дівчата, Лимериха, та п'яна-п'яна! Очіпок на бік, коси розпатлались... а вона, непотураючи на те, танцює та висьпівує... За нею Шкандибенко, без шапки; в одній руці пляшка, у другій чарка... То вона халясує-халясує, та повернеть ся до його... „Частуй мене, зятю! Нехай я таки з твоїх рук випю... Хай я буду знати, кого зятем звати!“ Випе, та знову у боки, та вскоки! А Шкандибенко чарку об пляшку бє, та приграє... Кумедия, тай годі! (Чутно сьпіви за коном. З-за дерева виходить Лимериха і Шкандибенко).

Вихід 2.

ЛИМЕРИХА (бє в долішки, танцює й приспівує).

Ой, дай погуляю,

Бо хорошу дочку маю...

Гоп! Гоп! Гоп-гоп!

Поки не брав, то й до діла,

А узяв — осточортїла...

Ой, гоп! Гоп-гоп!

Поки не брав — порадиця,

А як узяв — ледащиця!

Ой, гоп! Гоп-гоп!...

Коли-б було, та се знав,

То й до віку-б не брав...

Чи так, зятю? Так? (Дівчата регочуть ся).

КАРПО. Матусю! Матусю! Он дівчата...

ЛИМЕРИХА. То що, що дівчата.

КАРПО. Сьміють ся.

ЛИМЕРИХА. О, матері їх дуля з мотузкою!... (До дівчат). Чого ви, сороки, скрегочете? (Дівчата ще дужче регочуть). Де ви мою дочку, Наталку, діли? (Дівчата сходять ся у гурт, дають ознаку буцім кого переховують).

ДІВЧИНА (з гурту). Я ось де, мамо!

ЛИМЕРИХА. Де ти, моя дитино? Де, моя дочко?... Іди-ж сюди, я на тебе хоч подивлю ся... на твоє личенько біле, на твої очинці ясні, на твою вроду красну!

КАРПО. Її тут немає.

ГОЛОС (з серед дівчат). Ось-ось, мамо!

ЛИМЕРИХА (привро удвляється ся). Де? (Грізно). Ви, сороки, розступіть ся. Пустить мою дочку до мене.

Моя дочка, Наталочка,
Пишна, мов та паняночка!
До схід сонця вмивала ся,
До зеркальця чесала ся.

А ви що?... Сороки, тай годі!... Розступіть ся! (Кидать ся між гурт; дівчата розскакують ся і, відбігши, знову збирають ся у купу).

ГОЛОС (з серед дівчат). Я, мамо, ось де!

ЛИМЕРИХА. Трясця вашій матері, як вона там! Брешете!

КАРПО. Матусю! Її немає між дівчатами. Вона десь инде гуляє... Ходімо далі.

ЛИМЕРИХА. Куди далі? Де далі? Кажеш — гуляє?... Брешеш, зятю; моя дочка не такая...

Моя дочка не такая,
Щоб із хлопцями гуляла!

Брешеш, брешеш, хоч ти й зять; а брешеш, як руда собака! (Дівчата заливають ся з реготу)... Чого ви, бісові сороки, заливаєтесь? Чого вам сьмішно? Сховали мою дочку тай регочете.

ДІВЧАТА. Де-ж ми її, тітко, заховали? Ідїть трусїть, шукайте!...

ЛИМЕРИХА. А де-ж ви її діли? Де ви її, гадючі дочки, затасували? Га, де? (Наскіпуєть ся на дівчат).

ДІВЧИНА (з гурту). Я, тітко, бачила Наталку біля ставка; з Марусею гуляла.

ЛИМЕРИХА. З якою Марусею? Біля якого ставка?

Дівчина. З Остаповою... біля вишневого.

ЛИМЕРИХА (перекривляє). З Остаповою! Біля вишневого!...
Брешеш!

Дівчина. Чого-ж мені брехати?... Хай я на цьому місці не
встою, коли неправда.

КАРПО. Матусю, ходімо туди... Ходімо пошукаємо. (Бере її за
рукав і веде).

ЛИМЕРИХА (до дівчини). Брешеш, брешеш, сучко! (Виходячи).

Ой дай погуляю,

Бо хорошу дочку маю! (Скривають ся з Шканди-
бенком за деревом).

Вихід 3.

1-а Дівчина. Чого се вона з Шкандибенком водить ся і зя-
тем зове? Хіба справді заручила Наталю за Карпа? Не
чутно-ж було. А Василь-же тепер як? Наталя-ж його,
либонь, давно кохає?

2-а Дівчина. Та це він не знає, з якого боку до Наталі під-
ступити, та вже до матері лащеть ся.

3-я Дівчина. Нехай лащеть ся... То все по-дурному!

2-а Дівчина. Чого по-дурному? А як мати віддасть?

3-я Дівчина. Того ніколи не буде, а буде так, як Наталя
схоче.

1-а Дівчина. Та ну, годі! Стане її мати слухати? Що вона
придбає, як за Василя піде?... У його-ж — ні за пле-
чима, ні перед очима... приймак — тай годі!... А Шкан-
добенко — дука; худоби скільки, гроший... давнього за-
можного роду.

3-я Дівчина. А мати його? Та вона-ж її цілком проковтне,
не соливши з-їсть! (Шкандибиха витикаєть ся з-за дерева).
Та ось і вона. Дивіть ся, дивіть ся, яка страшна!... Іч,
як похнюпила ся. Чи не сина бува шукає, щоб йому
доброї моркви вскребти? От злюка, Господи!... Як справ-
ді піде Наталя за Карпа, то вище чималу, та ще й повну
від такої свекрухи!

Вихід 4.

ШКАНДИБИХА (про себе). О-о зібрались!... Чого вони зібра-
лись?... До хлопців, бісові сучки, аж іржуть!... На шию
серед дня-б вішали ся! Ні стиду їм, ні сорому! (Плює).
Який тепер світ настав? Господи! (Хрестить ся). Колись

дівчина зглянути парубкови соромилась, а тепер — сама на шию скаче! Тьфу! Поганки! Нетіпанки!

З-я Дівчина. О, дивіть ся; бурмоче, бурмоче. То, певне, нас лає. (Дівчата сьміють ся).

Шкандибиха. Чого ви зуби скалите, сучки? Чого ви на мене витріщили ся?

З-я Дівчина. Їй Богу, вона, мабуть, відьма... (Дівчата ще дужче заливають ся з реготу).

Шкандибиха. Сьміють ся, регочуть!... Гі-гі-гі! Го-го-го! Тьфу, поганки! І мору на вас немає, і згуби! Хоч-би Москалі найшли на ваші дурні голови, та сучі очі!... От їм що: хі-хі та сьміхи... А дома сидіти! А діжі місити! (Плює й виходить).

Вихід 5.

З-я Дівчина. От баталія буде, як вона де Карпа з Лимерихою зустріне. А ходімо дівчата за нею навзираці.

Дівчата. Ходімо, ходімо! (Розбігають ся по кущах. Як вони скривають ся, з протилежного боку виходить Наталя з Марусією).

Вихід 6.

Наталя. Ну, та ще що він казав? Розкажуй-бо далі, сестрице.

Маруся. Та що-ж він казав? Як-би, каже, я хоч трохи щонебудь мав за собою, зараз-би післав старостів до тебе...

А то каже: і вона убога, і в мене нема нічого!

Наталя. Та це ти вже розказувала. А ще, опріч сього?

Маруся. Та більш і нічого.

Наталя. Так таки — нічого?

Маруся. Та, Бог його знає, він якийсь чудний: оце тобі веселий і говіркий, такого накаже — не переслухаєш, а це зразу немов на його що нападе! Похнюпить голову, настобурчить очі, аж потемніє, як ніч та... Тоді вже й не підступай до його! Самі батько боять ся його займати... І в такі часи завжди зіходить з двору.

Наталя. Куди-ж він зіходить?

Маруся. А Господь його знає! Сьвіт за очі...

Наталя (задумано). Коли-б я знала, від чого то у його сум такий, та туга тяжка?!

Маруся. То що-б було?

Наталя (не слухаючи). Коли-б можна чоловікови заглянути у чужу душу, подивити ся у другого серце! (Важко зітхає).

Маруся. Хіба ти його так уже тяжко любиш, Наталко?

Наталя. Мати сина, а сестра брата ніколи не полюблять так, як я його люблю!... Чи у день я сижу одна, самотою — він мені перед очима так і стоїть! Чи опівночі спати ляжу — і сонний він мені привижуєть ся, не дає спокою!

Маруся. Ото вже ти його так укохала!... А гріх, Наталочко, так хлопця кохати, за те тебе колись Бог скарає.

Наталя. За що-ж він мене буде карати? Хіба я що лихе за-тїяла, кохаючи його?

Маруся. Он моя мати розказують, що одна дівка покохала парубка, та як він її зрадив, вона взяла і втопила ся.

Наталя. Та що-ж що втопила ся? Коли, може краще було утопити ся, ніж на сїм сьвітї жити!

Маруся (гаряче). А душа як? Хай без покути пропадає?!... Хіба ти думаєш, вона сама топила ся, по своїй волї йшла? То він — не при нас згадуючи — нею водив: він привід давав!... Запопаде душу християнську, та тоді з нею що хоче, те й робить, як знає — так і водить!... Через те то і гріх так гаряче кохати, бо через те кохання чоловік спізнаєть ся з ним!

Наталя. Ні, Марусю... Сам Господь заповідав усіх любити; і ворога, навіть, свого... злодія... розбишаку!

Маруся. То-ж любити, а то кохати... Любиш — батька, матір, людей; а кохаєш — милого.

Наталя. Що-ж мені робити, Марусю? Що казати?... Скажи, порай мене, моя сестрице!

Маруся. Моли ся, Наталю.

Наталя. Хіба я не молю ся?... Я колїна відстояла, поклонилася; серце сльозами попалала, молитви засилаючи. Що-ж, як не помага.

Маруся. Ото-ж то, бач, і є. Ото-ж то він до тебе і підходить, душею твоєю заволодіти хоче... А ти на те не потурай, та все молись, усе молись.

Наталя. Не pomoже вже молитва, Марусю... Господи! Чим я перед Тобою переступила, що я таке учинила, — що мені мука така?!.. Хоч-би він прийшов, хоч-би я побачила його, розказала, та розпитала-б, що се дієть ся зо мною?... Може-б він порадив мене... Другі-ж ходять, вештають ся, і на гулянки виходять, а він... ні! (Закриваючи очи руками, збираючись плакати. З-за дерева показуєть ся Василь).

МАРУСЯ. Наталю! Наталю! А то хто такий?

НАТАЛЯ (озираючись). Де?

МАРУСЯ (указує). Он! Між деревом.

НАТАЛЯ (углядівши). Він! Він!... Марусю, голубонько, знайди куди небудь, хай я з ним на самоті побалакаю... Заховайся в кущах; постережи нас, щоб хто бува не зійшов, та не побачив..., бо вже за нас і так є гомону на все містечко!... Уволь мою волю, голубко, — постережи... Та як хто іти ме, то подай звістку; кахикни, або що... Іди-ж, голубко, іди...

МАРУСЯ. Та йду, йду... А ти не дуже перед ним падай; не давай йому знати, що кохаєш; а то знаєш, які вони! (У бік). Шкода мені її; нещасна, як то побивається! Ох, та й моє серце чогось то бється, коли я побачу його... Жаль мені її, та й себе шкода... Як там кажуть: і туди пече, і сюди боляче... Василю! Василю! (Сварить ся на його і ховається за кущами).

НАТАЛЯ (сама). Господи! У мене серце від щастя мре і розум мінить ся!

Вихід 7.

(Василь іде похнюпившись, не примічаючи Наталі).

НАТАЛЯ. Здоров був, Василю!

ВАСИЛЬ (углядівши, усміхається). Наталю!... Здорова, здорова!

НАТАЛЯ. Куди се ти йдеш, так замислившись, та загадавшись?

ВАСИЛЬ. Вийшов погуляти, тугу розносити.. Думав: тут хлопці-дівчата співвають, аж і не чути нікого.

НАТАЛЯ (хоче жартовливо). То ти так слухав... Скільки їх тут було, та співало, — аж обридло, слухаючи.

ВАСИЛЬ (прикро дивить ся на неї). Такий молоденькій, та й обридло?

НАТАЛЯ. Справді обридло... Гуляють, жартують, регочуть...

ВАСИЛЬ. А тобі, хіба, жарти та регіт немілі?

НАТАЛЯ (журливо). Немілі, Василю!

ВАСИЛЬ. Чого-ж се так?

НАТАЛЯ. Так... Коли на душі важко та нерадісно, то жарти і співні немілі.

ВАСИЛЬ. Чого-ж воно так важко, та нерадісно?... Ходімо он на тому бугорочку посідаємо.

НАТАЛЯ. Ходімо! (Ідуть, сідають).

ВАСИЛЬ (зазираючи їй у вічі). Чого-ж се ти, моя горличко, журиш ся?

Наталя (тихо). Через тебе, мій голубе!

Василь. Оттак!

Наталя. Ти все щось думаєш-гадаєш... Мабуть мене покинути хочеш. Може знайшов де другу, багатчу від мене?

Василь. Господь з тобою, Наталю! Що се ти кажеш? Хіба мені, приймакови безрідному, та про багатство дбати? Якого мені багатства?... Як твої очи, та чорні брови, та твоя ласка щира, — от і все моє багатство!

Наталя (важко). Не один такої сьпівав, Василю, і не одна дівчина від зради сохла.

Василь (повуро). Не знаю за других; я про себе кажу.

Наталя. Чого-ж ти завжди такий сумний, та задуманий... тікаєш від людей, мене цураєш ся?

Василь. Я не цураюсь тебе, Наталю; а від людей тікаю, бо сумно між ними.

Наталя. Чого-ж воно сумно?... Скажи, Бога ради!

Василь (подумавши). Того, що все не до ладу... Один одного їсть; один одного наїдає... Гірко, противно робить ся на те дивитись!... Іноді сьвіт-би за очи зайшов, щоб тільки того не бачити.

Наталя. Що тобі до людей? Ти сам себе знай, сам себе бережи.

Василь (гаряче). А я де живу? Не між ними валандаю? Не їх вчинки що-дня бачу? Не вони зачіпають мене?... І приймацька доля їм на заваді?! І вона їм руба у горлі стає, очи дере!... Їм заздро, що приймак, не маючи нічого, ні об чім не жалкує; завжди, бач, спокійний, веселий... то украдьмо у його спокій, засмутімо його радощі!... На що вони йому?... Та що? Багато казати, а мало слухати!

Наталя. Кажи, кажи, мій голубе!... Цілий-би день... вік тебе слухала, не наслухалась!

Василь (повуро). Що я був для їх? Щеня, котре добрі люди у рові знайшли, та з жалости узяли до себе... вигодували-виростили... А чим став тепер? Богачем, що дере їх ненажерливі очи..., щасливим, що будить їх заздрість неситу!... Чуєш: я — богач, я — щасливий?! Я — приймак безрідний! А лопніть ваші очи, зуши ваше серце ненажерливість люта!

Наталя. Ось годі, Василю, їх клясти. Господь з ними! Вони —

сами собі; ми — сами собі... Коли-б усі були такі щасливі, як я тепер! (Схилияєть ся до його головою і любо зазирає у вічі).

Василь (весело). То що-б було?

Наталя. Що-б було?... Ось-би що було!... (Міцно обхоплює його шию руками і тулить ся до його обличчя щирою).

Василь (обійма її). Горличко моя! Сизая моя!... Здаєть ся, як-би само зло вискарало на сьвіт свої гострі зуби, щоб його пожерти, — ти-б і його зупинила, і його заговорила! (Цілує її).

Наталя (палко). Бо я люблю тебе, мій голубе!... Більш матері, себе... всего на сьвіті люблю тебе!... Як-би ти зміг заглянути у моє серце та подивити ся, що в йому коїть ся, як я побачу тебе... Щастя моє і доле моя! Я тобі всего того не вимовлю словами... не зумію, не зможу... Я, здаєть ся, здурію від щастя!

Маруся (за кущами). Кахі! Кахі!

Василь (обнімаючи Наталю). Зірочко моя! Ясна моя! Ти кажеш: щаслива зо мною. А я — тільки тоді і сьвіт бачу, як з тобою зустріну ся. Все мені не миле, все мені обридло; все не так робить ся, як треба. Немає правди на сьвіті! Люди неначе ті собаки, одно з одним гризеть ся, кожне кожному добра ані крихти не жадає... А найгірші ті заможні: не могли — сьвіт-би увесь зажерли!... Оттут вони у мене сидять! У самі печінки уросли-уїли ся!

Маруся (з-за кущів). Кахі, кахі! Та ка-а-хі! (Вибігає й гукє). Наталочко! Василю! Ідуть!... Усі ідуть; і твоя мати іде. (Чуєть ся гам сварки).

Наталя (схопившись). І нанесе їх лиха година!... Ходімо далі, Василю.

Василь. Чого? Хай собі йдуть, — не з'їдять-же!

Вихід 8.

Шкандибиха, Лимериха і Карпо увіходять; за ними дівчата.

Шкандибиха (до сина). Ти подумай таки своєю дурною головою: на цілий день піти! Кинути домівку, худобу... на кого? На наймитів, що за ними і очий не спускай, дивись? На мене стару, що ледве ноги волочу?... І куди зняв ся? Куди пішов? Старців напувати!

Карпо. Хіба-ж мені, мамо, цілий вік у чотирьох стінах сидіти і сьвіта білого не бачити?

Шкандибиха. Хіба я тобі бороню ходити? Хіба я тебе держу на привязі? Уже-ж, здаєть ся, можна за такий час і знаходити ся і нагуляти ся, можна і про домівку згадати? А він, як пішов, як скрив ся очима й плечима, то забув про все на світі! А куди пішов? Де швендіє?... Нема того, щоб піти, та чесно, та поважно погуляти, як подоба синові старого Шкандибі, а не як волоцюзі якому?... Що люди скажуть? Що вони тільки подумают? Син Шкандибихи гуляє з старою Лимерихою, паницею непросипною, що прогуляла всю свою худобу, все своє добро!... Боже мій, Боже, як йому на тому світі лежати меть ся? Та його й кісточки під землею зворохнуть ся!... Що як-би він устав, та подивив ся на свого сина, глянув на його, — від нестямки-б знову вмер.

Лимериха. Ой гоп, погуляю,
Бо хорошу дочку маю!

Карпо. Та годі вам, мамо. Он люди дивлять ся, та сьміють ся.

Шкандибиха. Що мені твої люди? Плювати я хотіла на твоїх людей! Тьфу! Тьфу! Тьфу! Трясця їм! Що вони мені таке? Ти тільки і дивинь ся на людей, тільки й слухаєш їх; а що мати каже — не чуєш... оглух.

Лимериха (танцює і присьпіває).
Ой, гоп, погуляю,
Бо хорошу дочку маю...
Гоп-гоп! Гоп-гоп!

Карпе! Карпе! дуля твоїй матері з мотузкою? Чому ти не граєш? (До Шкандибихи). Свахо, свахо! Нумо потанцюємо, свашечко!

Ой гоп, гоп, гоп!

Шкандибиха. Геть к бісу, панице! Хай тому руба у роті язик стане, хто мене назове твоєю свахою!

Наталя (усьміхаючись). Василю, подиви ся бо, подиви ся...

Василь (понура). Не сьмій ся, Наталю, не сьмій ся... Гляди лишень, щоб сї гулянки на твоїй голові не окошили ся.

Наталя. Чого на моїй голові?

Василь. Он, бач, сваха... зять.

Наталя (махнувши рукою). Нэй собі балакають... Потурай їм!

Василь. Тоді скажеш гоп, як вискочинь.

Наталя (з серцем). Щоб я за Шкандибенка пішла? Щоб я за

ним була? Та скоріще ніж обкипить кровю у моїм серці, ніж я за ним буду!

1-а Дівчина (углядівши Наталю, біжить до неї). Наталко, Наталко! Тебе мати питала... увесь ліс сходила шукаючи.

Наталя. На що я їй здала ся?

2-а Дівчина. Йї Богу шукала... Ми тут гуляли; до нас наскіпала ся: де тай де мою дочку діли?

Лимериха (до Шкандибихи).

Ой, гоп, погуляю,

Бо хорошу дочку маю!

Шкандибиха (турнувши). Геть панице, волоцюго!

Наталя (зобачивши, що Шкандибиха турнула її матір, мерщій побігла до неї). Мамо! ходімо до дому!

Лимериха. Наталочко, моя дочко! Де-ж се ти була — забарила ся? Я-ж тебе давно шукаю, моя голубонько! (Обніма її).

Наталя. Ходімо до дому, мамо!

Лимериха. Чого до дому? Що ми там забули? Погуляймо, дочко, на radoшах... Я ось тобі жениха знайшла, хорошого та багатого. Де-ж той у гаспіда жених дів ся? Карпе! Карпе!

Шкандибиха (до сина). Так, бач, чого ти, сучий сину, стару гаргару напуваєш? Дочку її сватаєш? Ні, не буде сього! не буде!... Умру — не попущу! Хіба тобі таку жінку треба? На батьківську худобу злидні накидаєш, паниць та волоцюг напустити маєш? Ні, не буде сього!

Наталя (образливо до Шкандибихи). Тітко, нічого нас злиднями дорікати. Хоч злидні, та свої. На чуже не зїхаємо, чужого не заїдаємо і на ваше добро не ремствуємо ся. От і знайте! Ходімо, мамо! (Узявши матір під руку, виходить з нею).

Шкандибиха (у слід їй). Чи бач? Погане! Ще й воно брикає! Материне молоко коло губів не обсохло, а скаче, як зїнське щеня, у гору! (Зриваєть ся іти. До сина): Іди мені зараз, пришеленуватий, до дому!

КАРПО (дивить ся попеременно то на Наталю, що так гордо пішла, то боязко на свою матір; чуха потилицю). А-а, Господи! (Виходить за матірню).

1-а Дівчина (регоче). От тобі посватали, та й розсватали!

3-я Дівчина. А Наталя? От козир-дівка! А що, може, не відрубала? Так їй, старій відьмі, і треба. Вона дума, як

богачка, то так за її сина усі й учеплють ся. Куди-ж пак, яка цяця її син! Давно в його не ставало клепки в голові, а тепер і останні розгубить...

2-а Дівчина. Усі пішли, ходімо і ми до дому! (Виходить, за нею другі).

Василь (сам собі). Оттаке бачили? Оттаке чули?... Підкидай ще дров у огнище, прикладай огню до печеного!... Василю, весело тобі? Там — людська неправда твоє серце пиляє, та точить; а тут, — ще новина — Шкандибенко розставляє тенета на Наталю... І мати туди... багатий, бач, зять буде: буде на що жінку содержати, тещу напувати... А ти що таке? Приймак безрідний, з голими руками, — червиві злидні з голодним ротом! На що тобі щастя? Хай воно багатим служить, можним допомагає, бо за ними сила, бо у їх достатки... А де вони взяли ся? Як вони взяли ся? Чесною працею добути? Мозолячі руки їх добували? Всі ще й досі не забули, як колись старий Шкандиба шахрав, добуваючи свої достатки; скільки людей по миру пустив та на той світ загнав, ганяючись за чужим добром!... Усі добре знають, як Шкандибиха, ще й тепер, даючи гроші під заставу, відхоплює нивку по нивці від бідноти, щоб не спроможеть ся у строк позички віддати... Та що? Даремно розказувати! Аби було багатство, аби достаток, — то буде і щастя, служити ме й доля!... Якого-ж ти добра хотів знайти між сими божевільними? Про яке щастя гадав своєю дурною головою? Тьфу! (Плює і швидко виходить).

Заслона пада.

СПРАВА ДРУГА.

[У хаті Остапа. На задній стіні по середині двері на двір; на праву руч у кутку піч, на ліво — вікно; біля вікна стоїть стіл, далі лава].

Вихід I.

МАРУСЯ (сидить на лаві біля столу, шие). Та й надолужило мені оце шитво, Боже! І на що я його шию, кому вишиваю? (Задумуєть ся). Ох, важко як!... Чого се мені так важко? Коло серця — мов гадина веть ся, а на душі — наче пугач стогне... Все мені з думки не сходить те чудне Шкандибенкове сватання... Його мати й слухати про те

не хоче; її мати з дорогою душею Наталю-б віддала, а Наталя Василя кохає... От і розбери, розплутай сю плутанину, що наплутало життя!... Хоч воно і те сказати: чим Шкандибенко не під пару Наталі? Дука, багатир... і вона у розкошах зросла, у достатках виохала ся... То тепер вони зубожіли, а колись про Лимереві достатки слава на все містечко стояла... Що в Шкандибенка мати сердита? Та хіба-ж Наталі з нею жити? А Карпо її так кохає, не дав-би в образу матері... Ніт-же! заправ її ув око той Василь... А Василь що? — Приймак! У Василя, що є? — Нічого... І в його нічого і в неї нічого... Що-ж воно буде?... Ні, не під стать Наталя Василеві: її краса пишна, її врода красна змарніє у злиднях, та недостачах, у тяжкій нагальній роботі... І Василеві не такої жінки треба. Йому треба жінки хоч некрасивої, та щоб було що за нею; щоб було об віщо руки зачепити, на ноги стати... От якої йому жінки треба... І я не знаю, куди його очи дивлять ся, що нічого не бачуть. Батько його добре знає, мати ще змалку пестила та тішила, я його — як сестра поважаю... Одно тільки слово скажи він батькови і... були-б ми до віку вічного щасливі!... Та що се я, дурна, вигадала? Оце так! Дівчина сама парубка сватає! От сором, так сором!... Добре, що ніхто не чує, не бачить; а то-б сказали: Отто дівка! (Задумуєть ся). Ні, краще не думати, щоб не було того, що з Наталею, котра не знає, де себе діти, що з собою поробити. Краще шити. (Береть ся за шитво і стиха заводить пісьню):

Ой горе, горе,	Що чорні брови
Та чорні брови;	Не до розмови,
Ще більше лих,	А карі очи
Та карі очи!	Не сплять сред ночи...

Вихід 2.

Увіходить Шкандибенко.

КАРПО. Здорова, Марусю! Чи батько дома?

МАРУСЯ. Немає... На що тобі?

КАРПО. Та до його мені діло. (Задумуєть ся).

МАРУСЯ. Вони пішли на хрестини до сусіди.

КАРПО. Шкода.

Маруся. Що-ж там таке?

Карпо (повуро). Нічого... А це що ти шиєш?

Маруся. Сорочку вишиваю.

Карпо. Кому?

Маруся. Парубкови.

Карпо. Якому?

Маруся. Та вже-ж не тобі!

Карпо. А як-би й мені?

Маруся. У тебе є та, що пошиє.

Карпо. Хто-ж мені пошиє?

Маруся. А Наталя?

Карпо (весело). Наталя?... Як-би то вона пошила!

Маруся. Попроси, то й пошиє.

Карпо (сумно). Ні, не пошиє... Просив уже.

Маруся. То ти казна як просив. А як-би таки гарненько, та любенько попросив, то й пошила-б... Не тільки сорочку, а ще, може, і хустку.

Карпо (зітхнувши). І-і... вже!

Маруся. Чого вже?

Карпо (гірко). Та вона на мене і дивити ся не хоче! Слово скажу — то вона й відвернеть ся.

Маруся. То тобі так здаєть ся... Як то ти хочеш, щоб дівчина та перша парубка зачепила? Яка-б то була і дівчина! Що-б про неї люди сказали?

Карпо. Коли-б-же то воно так було, як ти кажеш.

Маруся (у бік). Стій, я з його поглузую. (До його). Воно так і є. То ти тільки не примічаєш нічого.

Карпо. Нічого й примічати, коли воно і так видно!

Маруся. Що-ж видно?

Карпо. Що видно? Те, що Наталя другого кохає!

Маруся. Кого?

Карпо. Ще й питаєш — кого? Мов сама не знаєш!

Маруся. А вже-ж не знаю.

Карпо. О, ти не знаєш!... Всі ви, бачу, однакові.

Маруся. Та кажи-ж: кого? Далєбі не знаю.

Карпо. Ще й далєбі! А Василя не знаєш?

Маруся. Якого Василя?

Карпо. Вашого!... Приймака... Щоб йому...

Маруся. Тю-тю! Що се ти верзеш? Щоб Наталя та покохала нашого Василя? Оце вигадав півтора людського!

КАРПО (неймовірно дивить ся на Марусю). А то скажеш ні!

МАРУСЯ. Вже, як я бачу, то в тебе таки кленки недостає! Що Наталя, а що Василь? Наталя — давнього, значного роду, а Василь — приймак безрідний, та й годі!

КАРПО. Так то, так. Та коли він запав Наталі ув око.

МАРУСЯ. Хто тобі наплів таке? Плюй ти тому у вічі!

КАРПО. Усі люди кажуть... все містечко знає... Моя мати каже.

МАРУСЯ. То твоя мати назарошне, щоб тебе відвернути від Наталі.

КАРПО. А Наталя не кохає Василя?

МАРУСЯ. А вже-ж ні.

КАРПО. Кого-ж вона кохає?

МАРУСЯ. О-о, який хитрий! Хоче, щоб усе йому сказала.

КАРПО (чуло). Марусю, моя порадице! Порадь мене, як сестра рідна... Скажи мені по правді... Ти з нею зросла, товаришуєш, вона від тебе нічого не криє. Не вже-ж Наталя не кохає Василя? Я оце й прибіг до твого батька та матері... Вони у ладу з Лимерихою живуть; Наталя їх слухає... Хотів, бач, попрохати їх.. може-б вони уговорили Наталю.

МАРУСЯ. Ото то й є, що ти як той цуцик позагуменню бігаєш! Все коли-б чужі та другі; а нема того, щоб самому Наталі сказати.

КАРПО. Та мені страшно стає, коли вона на мене гляне! Що-ж мені робити, коли я несмілий такий, коли я її так щиро кохаю, що не насмію сказати...

МАРУСЯ. Ото парубок! Не насміє сказати? Що-ж у тебе язик на привязі? Адже ти говориш зо мною?

КАРПО (зітхнувши). То-ж з тобою!

МАРУСЯ. Що-ж я таке?

КАРПО. Ти — друга річ... Ти — доступна..., а Наталя — Бог його знає! Як не бачу, думка є: і не вгавав-би, та все говорив; а побачу — таке мене візьме, язика не повернеш, мов весь опух у мене, або хто придержує його у роті.

МАРУСЯ. Ото все дурниця! То ти на себе такий напуск напустив. А я тобі ось що скажу: викинь ти з голови, що Наталя така недоступна. Вона така, як і всі, або ще й доступніша, ніж другі. У других гордоці є, — Наталя ніколи ніким не гордує; у других серце зле, —

у Наталі воно добрійше доброго... Ти таки, як стрінеш її, прямісенько до неї підійди, любесенько з нею поговори, то й побачиш, що все гаразд буде.

Карно. (радо). Е-е... їй Богу?

Маруся. Що-ж я тобі брехати буду?

Карно. Господи, що-б я тому дав, хто-б мене звів з Наталею!

Маруся. Ти знову на других вернеш. А я тобі все таки одно: не надій ся, парубче, на других, надій ся сам на себе. Другі не те скажуть, не так повернуть; а як сам, то слухай тільки свого доброго розуму.

Карно. Розуму, розуму!... Коли-б-же він був у мене добрий! А то він у мене помутив ся, як і сам я мучу ся... А-а, гірке моє безталання! (Задумуєть ся). Слухай, Марусю... Зведи мене з Наталею. Поможи мені, як сестра рідна!

Маруся. Як-же я тобі поможу?

Карно. Зведи мене з нею... До себе її, чи що, попроси... Скажи коли, я прийду. Я вже і матір укоськав. Оце вигнала з хати. Іди, каже, і жени ся, і бери кого хоч, тільки не дури сьвітом! Я оце, правду кажучи, вийшов та й здумав... Піду, думаю, до твого батька, пораю ся... хотів.. хотів, бач... попрохати твого батька, чи... не прогнав-би він Василя від себе... Що він твоєму батькови? Що батько йому?... Звідкіль узяв ся — хай туди й іде!... А його не буде — може й Наталя инча стане.

Маруся (прикро на його дивить ся). Бач, який ти! Я й не думала, щоб ти був такий недобрый... Що-ж тобі Василь заподіяв, що ти так женеш на його?

Карно. Прости мене, прости Марусю. Я, бач, перед тобою, як перед Богом, з нічим не таю ся, нічого не крию... Мені нічого Василь не заподіяв... І я знаю, що це я гріх проти його замисляю... Та що-ж мені робити. Мені все таки здаєть ся, що Наталя кохає його.

Вихід 3.

Василь (увиходить, увесь у поту, виморевий і, не примічаючи Карна, повертаєть ся до Марусі). Чи ти, Марусю, не знаєш, де батько свердли поховав?

Маруся. Які свердли?... Там-же у комірчині.

Василь. Нема там того, що мені треба. (Запримітивши Карна, до його): А-а, здоров, Карпе! Я тебе й не примічаю.

Карпо. (понура). Здоров!

Василь. Що се ти до нас завітав?

Карпо (заминаючись). Та се... он, до неї... то бач, мати післали до її батька... а його немає дома.

Василь (усьміхаючись). А може й до матері?

Карпо (песьміло). Ні... тільки до батька.

Василь. Ну, гаразд... бувай-же здоров... Підожди, може швидко прийде батько, а мені ніколи. (Виходить).

Вихід 4.

Карпо. Бач, бач... він сьмієть ся... Чого-ж він з мене сьмієть ся?

Маруся. Хто там сьмієть ся. То в його натура така весела.

Карпо. Ні-ні... Я бачу, я чую... Мене ти не проведеш... То він сьмієть ся з мого кохання... Я знаю-знаю... Ні, він — ворог мій. Мені серце каже, що він — ворог. От так і заколотило ся все, як його уздріло! Так і заходило в йому все зле та лихе... (Сидять скільки хвиль мовчки).
Ох, прощай, Марусю!

Маруся. Куди-ж ти? Хіба не будеш батька дожидати?

Карпо. Діждав уже... Прощай! (Виходить).

Вихід 5.

Маруся. От ще один скніє, пропадає з кохання... Зовсім йому Бог розум відібрав... І що воно таке, те кохання? Подумаєш: чого-б його побиватись? Не все одно, що Грицько, що Іван? Ніт-же! (Задумуєть ся). А воно цей Карпо хоч дурний, та хитрий... бач, куди верне: Василя прогнати, то тоді, може, і Наталя инча стане. Воно справді, як-би Василь на який час де дів ся..., може-б тоді Наталя пішла за Карпа. А там, щоб Василь знову прийшов... побачив, що немає Наталі... може-б і на другого кого задивив ся. Може-б... Та що се я, дурна, своїм дурним розумом розвожу! (Задумуєть ся, потім заводить пісню):

Ой, Боже, Боже, що та любов може!

Та пішли того, Боже, кого я люблю дуже!

Вихід 6.

Василь (увіходить жартовливо). А ось і я.

Маруся. Ну, то що, що ти?

Василь. Як що? Прохала Бога, щоб післав, та вже й забула.

Маруся. (розчовпавши). Тьфу!... Про тебе, бач, і річ!

Василь. А про кого-ж? Про того може, що наче п'яний покивав з двору?

Маруся. А хоч-би й про того... Чим не парубок?

Василь. Усім узяв, тільки Бог розумом поскупив ся.

Маруся. У тебе все дурні, тільки ти й розумний.

Василь. Ага-а! Значить у саме серце вцілів!... Та Господь з ним, я прийшов не за тим. Шукав-шукав свердла — кат-ма, а їсти хочеть ся... Чи не дала-б ти мені хоч шматочок хліба поки що.

Маруся. Он-же на столі лежить.. Не бач? (Василь підходить до столу, лама шматочок хліба і, посоливши, відходить; сіда на порозі і їсть. Скільки хвиль мовчать обов).

Василь (понуру). Чого се він, справді, приходив?

Маруся. Хто?

Василь (прикро глянувши на неї). Що се ти, наче курчат розгубила?

Маруся (образливо). Розгубила... А що?

Василь. Чи не Шкандибенко розполохав?

Маруся. Шкандибенко.

Василь. Ну, жди, поки прийде позбирати.

Маруся (кинувши очима на його). Та й ядучий ти, Василю! Господи, який ядучий!

Василь (жартуючи). Який-же я ядучий, коли ось узяв невеличкий шматочок хліба, та й досі половини не ззів? А їсти — аж шкура болить!

Маруся (скрутивши головою). Крути вже, та верти! Звертай на хліб сьвятій!

Василь. А то-ж про що ти?

Маруся. Про твоє слово гірке та палке! Про твої речі гострі-уїдливі!

Василь. Бач, куди вона гне... Звісно: правда в вічи коле.

Маруся. Не про те я, Василю, кажу, не про правду сьвяту. А про твоє серце зле та недобре.

Василь (зітхнувши). Ну, ще його, Марусю, ніхто не коштував, щоб довідав ся, чи добре воно, чи ні.

Маруся. Видно й так, чим воно дише.

Василь. Дише воно тим, чим другі надихуть. Цибулею надихуть — цибулею дихати ме, а часником — то й часником; а часом буває й струковатим перцем.

Маруся. Та мабуть там у тебе у грудех не серце, а стрючина з перцю!

Василь. Поздоров Боже можних та заможних, вони таки вигріли ту стрючину, щó вся, мов кровю обкипіла, так почервоніла.

Маруся. У тебе все можні та заможні!

Василь. Кому тепло, то не кричати ме, що холодно.

Маруся. А тобі чого не достало?

Василь (глянувши на неї). Мені? (Усміхаєть ся). Мені їсти хочеть ся.

Маруся. То не їси, хіба?

Василь. Їм-же, бач; і зараз їм. Тільки ситий голодному не товариш!

Маруся. Тобі-б уже, Василю, гріх таке й казати. Як, тобі у нас недобре?

Василь (похнюпивши голову). Оце те те й є, що — базікала стара до смерти, поти й словом подавила ся!

Маруся. А що-ж, може неправда?

Василь. Та правда-ж, правда. Чи не в Шкандибенка її позичила? Он у його матері ще тепліша.

Маруся. Ну чого ти у їх уїв ся? Чого ти у їх узлив ся? Що вони тебе чим зачіпають?

Василь (хижо зареготавшись). А-га! І в тебе обізвала ся господарська кров! Е-ге, воно, бач, так: яблучко від яблуньки недалеко відкотить ся.

Маруся. Ти все одно та одно плещеш: Можні та заможні! Господарі та дуки! Вони, може, про тебе і не чули ніколи, а ти все одно: вороги та напасники.

Василь (махнувши рукою). Мовчи, глуха, — менче гріха!

Маруся. А я тобі другу приказку скажу: Як вовка не годуй, а він все в ліс дивить ся.

Василь. Сьвята правда! Такий з неї холодному кожух теплий, що аж мороз поза спиною ходить.

Маруся. Тебе не переговориш.

Василь. Не шкодуй за ним, небого: то було голодне, та вбоге! (Перехрестившись виходить).

Вихід 7.

Маруся. Чудний та дивний мені оцей Василь! Все тих можних та заможних лає, на свою долю нарікає... І все йому не так, все не по його... Чого йому хочеть ся? Чого

недостає? Щастя йому бажаєть ся? Воно за ним само гонить ся; хто-ж винуватий, що він не бачить, де його шукати? Шукає там, де його не було й немає... Хіба сказати йому? Хіба навести його на його?... Як-же йому скасати, як навести, коли він зо мною завжди отак, як сьогодні, говорить?... Гріх сказати, щоб він недобрій був до мене... Недуговала раз я; так хвороба якась напала ся... Рідна мати не ходила так біля мене, як він падав! І вкриє мене, і розкриє; сьвіжої води біля мене поставить, на двір виведе, проти сонечка ясного посадить... Розговорює та втішає мене... З того безталанного часу я сама не знаю, що зо мною стало ся... Не любила я його змалку за те, що був такий шустрый, та насьмішкуватий, а з того разу він став мені такий любий!... Тільки всего то раз і було! Вичуняла я, знову він став давним Василем... А я вже думала... Господи! Чого я тільки не передумала?... Та все по-дурному; все те, як сон, розіходить ся... Думала, може він хоч Наталю кохає.. Нераз підслухувала їх розмову... Вона йому як у вічи не вскочить; а він — все однаково, от як зо мною: більш веде насьмішкувату та уціпливу розмову... А щось непевне у його на душі; щось у серці його коїть ся... не даром і Наталя так турбуєть ся об тому... Та скритний-же який! Нікому того не покаже, не признаєть ся...

Вихід 8.

Остап, Оришка і Лимериха увіходять, Лимериха трохи випивши).

Остап. А що, діждала ся нас, дочко? Забарили ми тебе? Еге, буває... буває, що й ти нас підожди. Сумуєш одна?

Маруся. Ні, тату. Чого мені сумувати? Я ось шию.

Лимериха (до Оришки). І така, я вам скажу, самохітня, та самовільна! Така устряла та упряма, — хоч ти їй кіл на голові теши, а вона — все одно: не піду, та й не піду.

Оришка. А ви на неї не дуже і налягайте. Ви таки їй попустіть; уважте на її молоді літа, та серце гаряче. Знаєте: хто не був молодим-дурним?

Маруся (до Лимерихи). Здрастуйте, тітко!

Лимериха (уздрівши Марусю, до неї). Здорова, моя галочко! Здорова, Марусечко! Я тебе й не примічаю. Заклопотала ся з твоєю матір'ю, та й не туди.

Маруся. Все ви про Наталю клопочетесь?

Лимериха. А про кого-ж мені більше клопотати? Про неї, моя дитино; про її долю щасну. (Повертаєть ся до Оришки). Та така-ж, кажу, сестрице, самохітня та самовільна, як і її мати, каторжна, була.

Остап. Отак матері подякуй!

Лимериха. Правда, куме, правда; що правда, то не гріх! І я така за молоду була... огонь була!

Остап. То чого-ж його і на дочку ремствувати?

Лимериха. Хіба я на неї ремствую? Я-ж тільки прошу її: уваж ти на мене, стару; послухай ся матері своєї, що тебе на своїх руках виносила-виняньчила, он яку виростила!

Остап. Ну, вже, коли-б мене дочка моя та не послухала ся!...

Оришка. То що-б було?

Остап. Що-б було? (Суворо). Кланяв ся-б у ноги, та просив...

Оришка. Всі ви одним миром мазані, — знаємо ми вас... Вам аби все було по вашому.

Остап. А то, щоб яйця та курій учили?

Лимериха. Правда, куме, правда, твоя... А мені-ж, нещасній, виходить тепер таке.

Остап. Бо сама й винувата. На що сповадила дочку так? На що їй волі багато давала?

Лимериха. Як-же мені було їй волі не давати? Одна-ж вона у мене, як те зернятко! Тільки-ж у мене поради, тільки ї утіхи.

Остап. Ну і тиш ся тепер! А як-би змалку повадки не давала, от-би тепер і не скаржилась. Знаєш: учи дитину тоді, як у понерек лави лежить, а не тоді, як у подовж ляже!

Оришка. Та хіба в неї Наталя що? Дай, Боже, кожній матері таку дочку!

Лимериха. Гріх слова сказати, — добра вона у мене. Чи п'янька я прийду до дому — вона і пригляне, і спати положить; і так, ласкава до мене, поважає... Одно тільки: усяке бачить наші достатки, що з року на рік все зменшають ся та зменшають ся; та як їм і не меншати, коли тільки тим і живемо, що зостало ся від покійного. Все-ж воно не прибуває, а убуває.. Тепер і я стара; на мій вік ще стане; то сим, то тим боком проживу.

А як згадаю, як то їй, молодій, у світі прийде́ть ся жити та бідувати, — то так біля серця й запече... От-би і хотіло ся її за свого життя пристроїти... і лучаєть ся добрий чоловік... Та ви знаєте — Шкандибихи син.

Маруся. Я пак і забула, тату, вам похвалити ся. Карно приходив до вас.

Остап. До мене? Чого?

Маруся. Хотів вас прохати...

Лимериха (перебиває). Знаю, знаю... Я вам усе розкажу, все; постійте тільки трохи... Так ото, кажу, Шкандибенко молодий свата. Чого-ж їй? Такої пари і по світу пошукати: і не поганий, і багатий, і її так кохає... Одже підіть! Не піду, та й не піду за Шкандибенка.

Оришка. Ну, вже, правду кажучи, я-б своєї дочки ніколи не віддала за його. Там одна стара що за цяця! Цілком же проглине невістку. Знаю я її.

Остап. Та він, либонь, і на голову трохи шкандибає. Справжній Шкандибенко!

Лимериха. Але не вірте тому. Я-ж його, як своїх п'ять пальців, знаю. Що в його серце добре та покірливе, що він матері своєї слуха, то люди й наказали таке.

Остап. То що люди, то люди; а то таки у його десятої кленки не достає.

Лимериха. Та хай у його і не достає; за те у моєї Наталі лишня. От-би і порівняли ся!

Остап. Ну, та гаразд. Так об чім-же діло стало?

Лимериха. Та об тім-же, що Наталя не хоче.

Оришка. А як не хоче, то й не силюй. Не тобі-ж з ним жити, а твоїй дочці!

Лимериха. Та вона молода-дурна! Не знає свого щастя, через те і не хоче... Оце я й зайшла до вас поради попрохати.

Остап. Якої ж тобі поради від нас треба?

Лимериха. Вона, тебе, куме, за рідного батька почитає, і тебе, кумо, поважає; а з вашою Марусею душа в душу живе, — такі вже вірні, та щирі подруги!... То тепер я вас і буду прохати та благати: уговоріте ви мою Наталю! Хай вона викине дурну думку з голови, хай послухаєть ся матері своєї... Ото і Шкандибенко за тим приходив.

Оришка. Отаке вигадай: тебе не слуха — чужих послуха! Та й не приходить ся нам, кумо, у се встрявати. Бог

знає, яке то щастя Наталіне буде за Шкандибенком, А коли ми її умовимо, та вона буде нещасна, — ні на кого реметувати ме, як на нас. І нам гріх від Бога.

Остап. Та чого-ж вона не хоче? Другий на підставі є, чи що?

Лимериха. Не що-ж то й що!

Остап. Хто-ж такий?

Лимериха. Я вже не знаю, як і хвалить ся вам... Василь ваш...

Остап. Василь?

Лимериха. Еге-ж, він. Я його не ганю: він хлопець моторний, тільки що-ж у його є?

Остап. Василь? Гм! (До Марусі). Іди, лишень, дочко відсіль: тобі не пристало такої розмови слухати.

Маруся. Я, тату, піду до Наталі.

Лимериха. Іди, моя дитино! Іди, моя рідна! Іди, розговори, та розвесели її. Не давай їй плакати, та побивати ся! (Маруся виходить).

Остап. Василь... Відкіля-ж ти знаєш, що він? Хіба хвалила ся вона?

Лимериха. Вона то не хвалила ся; та я добре знаю, що він.

Остап. Добре. Я на самоті з ним побалакаю.

Лимериха. Поговори, куме, побалакай, голубе. Умов його, хай відкинуть ся від неї. Чого йому до Наталі приставати? Він собі другу знайде, з більшими достатками... Знаєш, щоб не гаяти часу, то хоч і зараз побалакай. Ми з кумою підемо... Ходімо, кумо, до мене; ходімо до моєї Наталі; там-же і Маруся.

Остап. Ідїть, а я побалакаю. (Лимериха і Оришка виходять).

Вихід 9.

Остап (ходячи по хаті). Василь... не вже правда?... Василь...

Я-ж його малим до себе взяв, ростив, годував, на добру путь наставляв... І вийшов з його парубок на все містечко: чесний, розумний. Кращої пари моїй Марусі не треба, кращого сина мені не шукати... Гм... А тепер?... Та не вже цьому правда? (Виходить на поріг і гукає) Василю! Василю!

Василь (з-надвору). Чого?

Остап. Іди, лишень, сюди на час.

Василь. Та хотіло ся-б воза домайструвати.

Остап. Віз і підожде, а тебе треба.

Василь. Зараз. (Поти Василь увіходять, Остап задуманий ходить по хаті).

Вихід ІО.

Василь (увійшовши). А що тут таке треба?

Остап (стає, дивить ся неспокійно йому у вічі). Слухай, Василю!... (Затинаєть ся).

Василь. Слухаю.

Остап. Кажуть, либонь... Та сядь, сядь... бо я довго буду тебе питати.

Василь. Та я й постою.

Остап. Ні, сядь. Ти дивись мені у вічі прямо, та кажи по правді.

Василь (усьміхаючись). Що це ви, батьку, наче мене сповідати збираєтесь.

Остап. Сповідати, сповідати... Я хочу тебе дещо розпитати, та й тобі розказати. (Василь сідає). Двадцять років тому минуло, як до мене прибували січові гості. Не самі вони приїхали, а привезли з собою малого хлопця. Я вже тоді був жонатий та своїх дітей не було... От вони й напали ся на мене: візьми та й візьми собі за сина... Той хлопець, Василю, був ти.

Василь. Знаю, батьку. Мені про се мати розказували.

Остап. Не перебивай!... Намогли ся вони на мене: бери та й бери. Пораяв ся я з Оришкою. І вона каже: чому не взяти? Пішле нам Бог дитини — буде годувальником, а не пішле — візьмемо за сина. — Ну, добре. Питаємо у Січовиків: хто-ж ти, відкіля, щоб знати, бач, кого будемо годувати... Так і Січовики не знають. Кажуть, либонь, одна ватага ходила у Польщу, та вернувшись і тебе з собою до Січи привезла. От і все... Ну, ми взяли. Годували тебе, ростили, за сина видавали... Уже пятий рік тобі пішов, як у Оришки знайшла ся Маруся. От, як вона родила ся, Оришка й каже, та й я сам собі розкладаю: може оце вже, коли Оришка привела дочку, то, Бог дасть, приведе і сина. Чого-ж нам чужого за свого приймати? А чи не приведе, то невелика утрата, коли ми тебе і за чужого приймемо... Все одно, як свою дитину, кохати мемо... І Маруся, виростаючи, щоб знала, що ти нерідний їй... щоб, бач, дивила ся і бачила... з ким, може, Бог судить їй і віку дожити.

Василь. Спасибі вам, батьку, за вашу ласку. Одно вам скажу: що я Марусю, як рідну сестру почитаю. Одже навряд, чи Бог судить так, як ви кажете.

Остап. Як саме? Хіба ти теє... Хіба правда тому, що Лимериха хвалила ся?

Василь. Що-ж вона хвалила ся?

Остап. Та, бач, що її Наталка до тебе дуже пада; та й ти, либонь, до неї.

Василь. Я Наталку люблю, як свою душу.

Остап. То се правда?

Василь. Правда. І то правда, що стара не хоче, щоб Наталка йшла за мене, а хоче віддати за Шкандибенка; а Шкандибенко усяк крутить, як-би то мене з містечка вижити. Чув я — до старшини лазив, чи не можна мене у пікінери записати... щось велику суму сулив... І записали, либонь.

Остап (боязко). Тебе? У пікінери?

Василь. Мене-ж. Писарів родич хвалив ся.

Остап (спокійнійше) Ну, а ти-ж як?

Василь. Я?... Я так рішив: коли мене у пікінери, то я втечу за Диіпро — у гайдамаки.

Остап (подумавши). Не йди ти, сину, у гайдамаки. Піймають — голову відотнуть. Краще я тобі ось що пораю: зійди ти, парубче, на півроку, чи на рік зовсім від мене... Подай ся у степи, або що; переховай ся, поти набор пройде. А потім знову приходь до мене. Як сина, тебе прийму; як рідному. буду радий.

Василь (гаряче). Батьку! Тату! Хоч не рідний, то названий! Я не знаю, як вам і дякувати за вашу раду. Я, як почув, що мене у пікінери записали, то таке на мене найшло, таке зло взяло за серце, що я того Шкандибенка убити наміряв ся.

Остап. Що ти, сину? Такий гріх на душу брати? Хай його, краще, побє лиха та нещасна година.

Василь. Одного тільки буду у вас прохати, одного благаю: як піду я, — відговорюйте ви Наталю від того Шкандибенка. Розкажіть їй усе, що оце було між нами; розкрийте їй очи. Стара хоче силоміць її за його віддати. Побережіть її, сироту, як і мене поберегли; я вам, поти і віку мого дякувати буду.

Остап. Добре, добре. Не турбуй ся, козаче. Іди тепер коло роботи прав ся, а на завтра, сину, і в дорогу збирай ся. Я тебе виражу так, що ніхто не знати ме. Хай тоді шукають вітра в полі.

Василь. Спасибі вам, батьку! (кланяєть ся і виходить).

Вихід II.

Остап. Отаке склало ся!... Бач, Шкандибенко дурний, а хитрий; що вигадав! У пікінери!... Ну, хай-же, хай їде... Молода кров гаряча, як окріп на огні кипить... Хотів, каже, убити... га? Ну, хай прохолоне... Рік мине — багато води утече. А тим часом треба Наталку за Шкандибенка зіхнути, щоб, як вернеть ся Василь, не було замішки... Гарний він хлопець, чесна душа — і моїй Марусі, як раз до пари... Хоч вона і буде боввати ся, як оглядить ся, що його немає, та їй можна буде й похвалити ся... підожде... А то — у пікінери! От, сучий син! Дурний, а розумне вигадав. Піти, лишень, до Лимерихи... Що там вона з Наталкою возьмаєть ся? Піти, доброю звісткою утішити... у пікінери, мов... Хоч вона і хрещениця моя, та що? Все-ж — своя сорочка до тіла ближче, своя кров ріднійша. (Бере шанку й виходить).

Заслона пада.

СПРАВА ТРЕТЯ.

ПОСТАНОВА ПЕРША.

[Хата Лимерихи, убога, але до ладу прибрана. Стіни білі та рівні; образи у вишиваних рушниках, завітчані гвоздиками, васильками, ласкавицею. З правого боку стіни піч, з лівого вікно; на вікні пук свіжих квіток у глеку; недалеко від вікна стіл, у середній стіні двері].

Вихід I.

НАТАЛЯ (сидить коло вікна сумна-невесела, на очех у неї сльози). Коли-б зібрати з усього миру всі лиха, то й вони не здавили-б так мого серця, як ота гірка чутка, про котру ще він натякав; ота матірня щира порада... Господи! на що Ти дав мені уха, щоб я почувла її від рідної матері? На що Ти дав мені матір, щоб тільки вона приносила до мого серця нові муки та пекучі сльози? На що Ти дав мені серце і заключув у його любову й ша-

нобу до рідних йому? Живе-ж на сьвітї скотина, звїрина усяка — і не скаржить ся на своє нещастя!... Згодувала пташка діток — і розпустила їх по сьвіту широкому; виресли пташата малі — кинули і забули про матір свою. Кожне шукає щастя, де знає; ніхто йому силоміць не накидає свого — кожне по своєму щасливе... Чому-ж ти, Боже, не дав того чоловікови? З самого малу ти прикував його до рідної оселі; наставив над ним старших, що повинні піклуватись про його щастя, про його долю... Наложив на того проклони, хто перший зламає той закон... На віщо? Хіба чоловік, дійшовши до літ, сам не знає, що йому робити, де йому своєї долі шукати? (Задумуєть ся, гаряче). Та хоч-би-ж уже рада? А то: не хочеш волею — накинуть силою!... На що-ж та воля дана чоловікови, коли її повинні отак гнітати-нехтувати?... Того не можна, того не годить ся... Чому не можна? З покон віку так люди жили, у таких звичаях виростали... Звичаях!... Що-ж то за звичаї такі? Хіба вони не мінять ся з людьми? Хіба люди все одинакові на сьвітї? (Задумуєть ся). Проклята та хвилинка, у яку мене зачали, вільну душу скували життям невільним, а життя — звичаями!... Кажуть-же: поки ще не зачав ся чоловік, доти він душа без тіла, вільна, носить ся в широких просторі синього неба... На що-ж мене звідти узяли, на землю звели? На що вільну душу закували у тіло? Там-би я носила ся вільна, як вітер, щаслива — як само щастя, не знаючи ні лиха, ні горя!... А тут? Рідна мати ворогом стає; кує важкі цепи, нові кайдани на твою душу! Господи! Який-же немошний та безталанний чоловік на сьвітї! (Плаче).

Вихід 2.

МАРУСЯ (вбігає і кидаєть ся до Наталі). Здорова, Наталочко! Здорова моя, сестрице? Що се ти? Плачеш?

НАТАЛЯ (підводить голову, важко зітхає). О-ох!... Коли-б ти знала, Марусю, яка туга, яка несамовита та різуча туга крає моє серце!

МАРУСЯ. Усе в неї туга! Усе в неї горе!... Ну — чого? Напустить напуск такий на себе, заперть ся у чотирьох стїнах, — та ще-б і туга не брала!

Наталя. Напуск... заперть ся.. Добре тобі казати те, щасливій та безжурній... А мені що казати?... Рідна мати в поперек твого шляху стає, з ворогами на твою голову накладає!

Маруся. Що ти верзеш? Де видано, де слихано, щоб рідна мати стала ворогом своїй дитині! Гріх тобі таке казати! Мати завжди піклуєть ся про своїх дітий; стереже їх щасну долю... Ніхто не назове щасливим тих сиріт, що змалку позбули ся рідної матері.

Наталя. Ні, Марусю, то найщасливіші діти на сьвіті! У їх немає ярма на шиї; вони вільні, як вітер, як сама воля!

Маруся. Яке-ж то щастя, коли вони і голодні, й холодні, й босі й простоволосі!

Наталя. То ще не лихо, Марусю, коли ні в віщо гаразд одітись; часом прийдець ся голодному посидіти. Щира праця та непокладлива робота тому горю завгоре. А то лихо, сестрице, коли твоє серце нівечать, на твою душу плюють, над твоєю волею знущають ся... І немає нікого на сьвіті, хто-б за тебе заступив ся, — хто-б сказав ворогам моїм близьким: що ви робите? оханіть ся!... Знаєш, Марусю, буває іноді таке — я сама собі нерада, своєму життю нерада... Мені здаєть ся, краще-б було, коли-б хто узяв та задавив мене, ніж отак на сьвіті жити, отак мучитись. (Плаче).

Маруся. Ось перестань, Наталко! Ось угамуй ся! Слухай, що я буду тобі казати!

Наталя. Краще-б я оглухла, щоб уже нічого не чути.

Маруся. Ти бо знову за своє. Ось слухай... Сььогодні був у нас Шкандибенко. Хвалив ся мені, як він тебе щиро кохає. Так, каже, кохаю, так кохаю — аж бою ся її!

Наталя. Годі, перестань... Не кажи мені нічого за Шкандибенка. Не кажи за того дурня осоружного, що бачить, який він мені противний, — я на його дивити ся не можу, а він лізе, пристає, як та шевеська смола до кожуха!... Прошу тебе: не кажи мені нічого за його. Є й без тебе ті заступники, що мені ним уха протурчали.

Маруся. Не буду, не буду! угамуй ся тільки! (Помовчавши). А мені здаєть ся, Наталю... от ти побиваєш ся за Василем, а він тебе і сотої долі так не кохає, як ти за ним побиваєш ся.

НАТАЛЯ. Ну, то що? Хіба я сама того не знаю? Хіба я сліпа, що́ не бачу?... Хай він не тільки на сотню, на тисячу разів менче мене кохає, ніж я його, — і все таки я його кохати му і кохати не перестану!... Коли хоч невеличка искорка кохання жевріє в його серці, коли хоч одно моє слово прийшло ся йому до душі і він пам'ятати ме його, — я його кохати му, як і кохала!... Скаже він мені: „Наталю! Я на тобі женити ся не можу, будемо так жити...“ — то ти думаєш, я-б задумала ся? Як вітер, як буря, зривавшись з своїх припонів, не знає ні впишу, ні заборони, — так-би я кинула ся за ним, і ні що-б мене на світі не здержало, не зупинило!... Тільки він не такий, Марусю, що́-б бажав мого нещастя, моєї погибелі. Коли-б він був на місці Шкандибенковім і побачив, що він мені немилий, — він-би зразу відкинув ся, бо він — чесна душа...

Вихід 3.

Увіходять Оришка і Лимериха.

Оришка. Ось і ми до вас прийшли — не забарили ся. Здорова, Наталочко! Здорова, моя дитино! Чого се в тебе таке личко смутне і очи заплакані?

Лимериха (гостро глинувши на дочку). Хіба не видно чого? Ревла, як корова... Ну, скажи ти мені: чого ти ревеш? чого ти піняєш?

Наталя. Від щастя, мамо!

Оришка. Ось годі тобі, стара, та стелю зривати. Дай ти дитині очумати ся. Заспокій її душеньку засмучену.

Лимериха. Та й дозволила-ж вона мені, до живих печінок доняла своїми ревами та жалощами. Вона дума, як рюма, то по її і станеть ся... Ніколи! Сказала тобі: не віддам за того, за кого тобі хочеть ся, й не віддам.

Наталя. Уже-ж і я не піду за Шкандибенка.

Лимериха. Ні, підеш!

Оришка. Стара! Угамуй ся, кажу.

Маруся. Наталочко! Не переч матері.

Наталя. Не піду!

Лимериха. Підеш!... На зло тобі, віддам за його.

Наталя. Не віддасте.

Лимериха. Чому? Чому?

Наталя. Тому, що не піду. Хіба — сплюю.

Лимериха. І силою віддам тебе! Зв'язу, та віддам.

Наталя. А я втечу... От побий мене, Боже, — втечу!

Лимериха. Ні, брешеш — не втечеш... Я тебе на цеп візьму.

Наталя (крізь сльози). Мамо, мамо! Що ви кажете? Що ви говорите? Оттакого добра ви своїй дитині жадаєте? Оттакого щастя їй добуваєте?

Лимериха. А що-ж мені робити з тобою? Кажі тобі ласкою — ти не слухаєш!

Наталя. Як-же його, мамо, слухати, коли воно не любо серцю моєму.

Лимериха. Плювати я хотіла на твоє серце, от що! Я знаю, хто тобі у зуби завяз; та лишенько, бач, — не сватає! Та хоч-би і сватав, — от тобі хрест, Наталко, — не бути тобі за ним. Краще мені в домовині тебе побачить, своїми руками тебе задавити!... І подумай таки, своєю дурною головою: що в його є? що він має? Приймак, наймит, та й годі! Ні хатки, ні пані-матки... І що ти взяла собі в голову, що ти думаєш собі? Підеш за його — до своїх злиднів та чужі приточиш. Дасть Господь вам діток діждати, — на втіху хіба? По миру, у старці пустите!... Дочко, дочко! зглянься ти на Бога, зглянься на свою матір стару, що тебе ростила-кохала, від свого рота відривала, тебе годувала. Все ждала щастя, все ждала долі... Одже і діждала! Одже і вигодувала собі на лихо не люблю дитину!

Оришка. Годі, стара, годі! Наталко, змовчи хоч ти; ти менча!

Маруся. Наталко!

Наталя. Чим-же я, мамо, вам не любя? Чим не догодила? То тільки ви мені не даєте ні в чому волі.

Лимериха. Волі!... Якої тобі волі? Ти ще не знаєш, дочко, тієї волі, до чого вона доводить. Коли-б ти знала, яка та воля, — ти-б від неї сама, як від лиха, поли врізала та тікала!... Дівоча воля — то погибель!... А ти кажеш: волі... Ти кажеш: якого то щастя мати дбає, коли не дає волі? А не знаєш, що мати серця відколупнула та дала своїй дитині, аби воно було щасливе... Ще ви бігаєте дітьми, ганяєте малими, а в неї серце не на місці, з голови не виходить думка: як-би то так зробити, щоб вони були й спокійні, й щасливі... Ні, доч-

ко, не жалієш ти матері своєї, не хочеш задля неї добра зробити і тікаєш від свого щастя!

НАТАЛЯ. Яке-ж мені, мамо, щастя буде, як я за нелюбого піду? Та ні поговорити, ні порадитись!

ЛИМЕРИХА. То все дурниця, дочко, хімери на себе такі напустила! Що то кохання? — Дурниця, та й годі! Червяк закрутить у лобі, заграє кров у серці, западе ув око парубоче обличчя, — от і кохання! А поберуться, — місяця не зійде, як уже у їх і лайка і сварка, і сльози, й докори! Хіба ми не бачили, проживши на світі стільки? Проживи ти з наше, тоді скажеш: чи бреше мати, чи правду каже?

НАТАЛЯ. Я й не кажу того, мамо, що ви неправду кажете... Ви зжились з такою правдою, то воно вам і здається так.

ЛИМЕРИХА. І ти поживеш — і тобі здасться.

НАТАЛЯ. Ні, не живуся я, мамо, з тим. Не так воно мені руба становить ся, щоб я зжила ся з ним.

ЛИМЕРИХА. Одже, кажу, що то все — дурниця... То — кров одна... А підеш, дочко, за Шкандибенка, будеш сама дяковати. Подумай тільки, чого в його немає? І воли, і корови, і слуги, і прислужниці! Схочеш робити — робити меш, не схочеш — лежати меш. Тільки порядок давай, само діло зробить ся... Та й про мене згадай, на мене зглянь ся. Пора моїм старим кісткам і спочинок дати; годі день у день танцювати ся — пора і спокій мати. А де-ж я спокій такий мати му, як не у його — в заможнього зятя?

НАТАЛЯ. А мати його? А свекруха? Забуваєте? Та в неї і земля спокою не має: вона на неї не ступить без того, щоб не лаяла, та не проклинала!

ЛИМЕРИХА. Чого, дочко, люди не накажуть? Чого не набрешуть? Мале-невеличке візьмуть перекрутять його — он яке виплетуть завбільшки!... І свекруха, хоч і чужа мати, та не звір-же вона справді, не вовче серце має. Будеш корити ся та догожати, і свекруха до тебе добра буде; а будеш отак, як оце з своєю матір'ю, суперечатись — звісно, і вона навпроти тебе піде.

ОРИШКА (з плачем до Марусі). Слухай, дочко, слухай, що кажуть розумні люди. Слухай та навчай ся.

МАРУСЯ (плаче). Наталю! Послухай ся матері, послухай ся...

Вихід 4.

Остап (входить, глянувши по хаті). Що се ви за ревище, та за вище підняли? Поховали кого, чи що? І ти, стара, туди? І ти дочко? Чого?

Лимериха (указує на Наталю). Це все вона... З нею нічого не поробимо. Усі її уговорюємо, та умовляємо, а вона — як своє, та й своє!

Остап. Та що-ж тут у вас таке? Розкажіть мені толком, по ряду... Кажі, Наталко, чого се ти сама плачеш і других до плачу довела?

Наталя. Хай мати кажуть.

Остап. Ну, кажі, стара.

Лимериха. Та все-ж таки того, що бач, Шкандибенко сватає Наталку. Ми всі раїмо їй іти, а вооа не хоче за його, а хоче за Василя.

Остап (лукаво). За якого Василя?

Оришка. За пашого, хіба не чув, не знаєш?

Остап. Мовчи! Хай одна доказує.

Наталя (у бік). О! Господи! підкріпи мене немощну, малосилу!

Маруся. Наталочко!

Лимериха. Та за вашого-ж таки Василя.

Остап. Ну, а Василь що? Хіба давав який привід?

Лимериха. Та я вже не знаю. Він мені нічого не казав.

Остап. А тобі, хіба, Наталко, казав що? (Наталя мовчить).

Чого-ж ти мовчиш? Кажі; все кажі — не бій ся... я знаю Василя; він хлопець чесний і Наталці як раз під пару... Ну, так повідай: казав що?

Наталя (закривши очі руками). Він мені нічого не казав. Та я його кохаю... і він мене.

Остап. Кохаєш... ххе! Кохаєш... Шкода... А знаєш, чого Василь мовчить, нічого не каже?... Знає, що тобі за ним не бути... Він на черзі... Його у пікінери записано.

Наталя (злякано). Як у пікінери? Василя?

Маруся. У пікінери?!

Остап. Еге-ж, у пікінери.

Оришка. Що це ти плещеш, старий? Як-же се можна? Де-ж се видано, щоб одинця у пікінери писано?!

Лимериха. А що, Наталко, а що?

Наталя (схилившись, плаче). Боже мій, Боже! Того-ж він такий сумний та задуманий завжди. (До Остапа). Дядечку, ба-

течку! Він у вас виріє і згодував ся; ви його за рідного сина маєте... Не вже-ж ви попустите, щоб його взяли у пікінери? Не вже-ж така неправда повинна стати ся?

Остап. Попустите... Як-же його не попустити, коли його, бач, записали... Що-ж ти зробиш?

Оришка. Як що зробиш? А жаліти ся? Хіба в нас немає полковника?

Остап. Цить! Не роби базару, стара. Слухай, що далі буде. Оце як ви порозходились, прийшов він до мене, та й хвалить ся своїм лихом. Коли, каже, візьмуть у пікінери, — за Дніпро передам ся, в гайдамаки піду! — От-так, відказую йому, — вигадай! Важко стало голову на плечех носити, то щоб її зняли, що в гайдамаки надумав... А він: а що-ж мені робити? Все рівно, де пропадуть, то пропадуть! У гайдамаках, каже, хоч своя воля, а в пікінерах — поженуть тебе аж в Московщину... Та ще-ж, питаю, може се й брехня. Відкіля ти дізнав ся? Може ще можна і горю запомогти? Ні, вже, каже, не запоможеш горю. Писарів родич хвалив ся, що записали. А що, каже, написано пером, того не вирубаєш і топором. — А відкупити ся, питаю, хіба не можна? — Не такі там, відказує, руки ходили, та ноги танцювали ся, щоб то було можна. На що вже, каже, Шкандибенко там лазив, великі гроші давав, — так і грошей не взяли.

Оришка. Як, Шкандибенко?

Остап. Сиди й не писни!.. Чого-ж, кажу, Шкандибенко за тебе викуп давав? Хіба ти його прохав, чи що? — Ні, каже, я його не прохав. Він сам якось дізнав ся. Устрів мене, розпитує... Ходім, каже, я все переверну, все перероблю. Не вдавить мене та сотня, або й друга; а ти мені, як розживеш ся, віддаси; а чи й не віддаси, то чому доброго діла не зробити...

Димериха. Бач, дочко, бач! А ти кажеш: Шкандибенко лихий, Шкандибенко недобрый.

Наталя. Брехня! все брехня! Не вірю я нічому, не повірю! Це назарошне таке виплели та виплутали, щоб мене обдурити... не вірю, не вірю, поти сама від Василя не почую.

Остап. Отакечки!.. Так се-б то я брешу? Се-б то я став перед дочкою покійного Димеря брехати? Перед своєю

хрещеницею? Се-б то вона мені, хрещеному батькови, брехню завдає?... Гарно, гарно! Спасибі, здобув ся ласки... Нічого, кумо, вигодувала собі дочку, виростила на втіху... Хрещеному батькови брехню завдає! У вічі завдає! А пропадай ти, зла личино, щоб я став перед тобою душею кривити, та словом ламати!... Жінко! Дочко! ходімо звідси. Щоб ваша нога ніколи не була тут! (Схоплюєть ся йти).

ЛимеРиха (переймає). Куме, голубе мій, постій, підожди... Вибач ти її дурну-нерозумну, зглянь ся на її серце молодде-гаряче.

Остап. Кого вибач? На що зглянь ся?... Що, вона в тебе семилітка, що нічого не тямить, не розбирає? Заміж збираєть ся, а брехню хрещеному батькови завдає!... У вічі завдає!... (До жінки й дочки). Ходімо звідси, щоб ще бува кращої дяки не здобули ся.

ЛимеРиха (до дочки). Дочко! Дочко! Що се ти накоїла, що наробила? Зараз мені падай батькови у ноги, та проси, сльозами моли його вибачити тебе, нерозумну!

Наталя (ридаючи). Не вірю! Не вірю!... Брехня, все брехня! (Припадає до столу, ламаючи руки).

Остап. Бреши краще ти, молодча, а не мене старого заставляєш брехати! Тьфу, на твою голову дурну! (Швидко виходить, за ним Оришка і Маруся).

ЛимеРиха. Підождіть! Підождіть!

Заслона пада.

ПОСТАНОВА ДРУГА.

[Обставини першої справи].

Вихід I.

Дівчата гуляють по леваді.

1-а Дівчина. Чи чули, дівчата, таке, як я чула?

Декілько разом. Яке?

1-а Дівчина. Кажуть, Наталка збожеволіла.

Дівчата. Як збожеволіла?

1-а Дівчина. Та так. Найшло на неї таке, наче сказала ся, прости Господи! Остапа, хрещеного батька свого, з хати вигнала. З його дочкою, Марусею, яка вже вірна була, — а вчера, либонь, і її вигнала, і матір Марусину.

ДІВЧАТА. Чого-ж се так?

1-а ДІВЧИНА. Там як розказувать, то й за день не перекажеш.

2-а ДІВЧИНА. Та то-ж усе через те Шкандибенкове сватання.

ДІВЧАТА. А він і досі її не відкинув ся? Устряв, та й устряв!

3-я ДІВЧИНА. Як свиня в огород: її по пискови, а вона лізе.

1-а ДІВЧИНА. Та, Бога ради, і Наталка добра! Як таким жєнихом, як Шкандибенко, та перебирати?! Чого їй треба? Молодий, багатий... Ніт — Василь безрідний у зуби застряв! А що Василь має? Що у його є? Он, либонь, беруть у пікінери.

3-я ДІВЧИНА. Беруть... Знаємо ми, як беруть!

1-а ДІВЧИНА. А то ще не беруть? Шкандибенко, либонь, ходив і викупати — ні за що.

3-я ДІВЧИНА. То все брєхня!

1-а ДІВЧИНА. Яка-ж брєхня, коли мені сама Маруся учора розказувала. Розказувала і як Наталка її батькови брєхню завдала, як з хати вигнала. Казала і те, що Василь сьгодні збираєть ся утікати, поти набор пройде.

3-я ДІВЧИНА. І все таки то брєхня. (Гєнь показуєть ся Наталка). Та ось і Наталка. Дивіть ся, яка страшна: сама з собою говорить. А заховаймо ся за дерево та послухаємо, що вона каже. (Мєрщій ховають ся).

Вихід 2.

НАТАЛКА (увіходить, бліда, заплакана; коси нечесані — розкуйдали ся): Господи Боже! Не вже до Тебе не доходять ні людські муки, ні гіркі сльози? Ти-ж все чуєш, і все знаєш! Не вже Ти не бачиш мого плачу кривного, мого горя тяжкого? Увесь сьвіт уже те бачить... Немає місцини в моєму дворі, щó-б не скоштувала моїх сліз гірких; вся одежа моя просоліла ними. Немає куточка в моєму серці, щó-б не переболів та не перемлів від горя та скорботи..., — немає малої-невеличкої жилочки в мені, щó-б не молила ся до Тебе, не засилала свого гарячого жадання: або щастя дай, або смерти пішли! А Ти... як стіна та... глухий і німий... (Задумуєть ся). Ще учора... Що учора?... Учора жила ще надія в моєму серці, ще гріла його. І учора — задавили її... Мати, хрещений батько її задавили... (Помовчавши). Не вже то правда? Не вже Василя візьмуть у пікінери?... Чому-ж він не

прийде, не скаже мені?... Хоч-би де стрінутися з ним... одже скільки сьогодні сходила — хоч-би здалека побачила!... І поуз Остапово дворіще йшла — його не видно... Певне, люди налетуть такого, що... — та хай плетуть! Що-ж, коли я люблю Василя?... Люблю і любити буду!... Чого-ж він до мене такий нещирий, та неприхильний? Можна-б-же прийти і сказати... А він мов чужого — цураєть ся мене.. Я знаю, чому він не йде. Він не хоче мене вражати, не хоче моєму серцю більшого жалю завдати... Не слухай ся, Василю, свого чесного заміру! Більшого лиха не буде, як є, — як терплю я його... Не ти, — другі мені доведуть про його, та ще й насміють ся доводячи... Чого-ж ти криєш ся? Прийди, мій голубе, дай побачити тебе, розпитати, чи правда то?... Учора мені все те здало ся такою брехливою правдою, що я не здержала ся і прямо брякнула нею у вічі батькови... Мати каже, що батько дуже розгнівався і наказав, щоб і Маруся не ходила до мене... Я не памятаю, що було учора... Може я чим і прогнівила батька, може перед ним і провинила ся... одно тільки — чогось воно мені здаєть ся брехнею. (Задумуєть ся). Брехня, — а душу і серце онекла... Я чую, як та отрута гірка-пекуча ходить по моїх кістках, переливаєть ся у моїх жилах, студить-холодить моє серце... Ну, що, як то правда?! (З гори ламає руки. З-заду показуєть ся Шкандибенко).

Вихід 3.

КАРПО (углядивши Наталю, іде до неї крадучись. Тихо). Наталочко! Наталю! (Голосно). Чого ти тут сама блукаєш? Ходімо до дому; там тебе мати жде.

НАТАЛЯ (довго дивлячись на Карпа). Карпе! Ти, кажуть, добрий чоловік!

КАРПО (зрадівши). Не знаю, Наталю, їй Богу, не знаю! Може й добрий.

НАТАЛЯ. Коли ти добрий, то прошу-молю тебе: не ходи ти за мною, не никай, як та тїнь, куди я піду.

КАРПО (понуру). Я був у тебе... не застав дома... Мати каже: пішла гуляти. Піди, каже, за нею... Я й пішов.

НАТАЛЯ. Чого-ж тобі треба від мене?

КАРПО. Мені? (Довго шукає слова). Нічого... Я так... Я, значить, тебе люблю дуже.

НАТАЛЯ. А коли любиш, то й уваж того, кого любиш: не ходи за мною.

КАРПО (помовчавши). За ким-же мені ходити?

НАТАЛЯ. За ким хоч... Хіба мало є дівчат в містечку? Вибери собі любу, та й ходи за нею, а мене покинь-забудь... Я не люблю тебе.

КАРПО. Не любиш! (Зітхнувши). Я знаю, що ти Василя любиш.

НАТАЛЯ. То чого-ж і вянеш, коли знаєш?

КАРПО. Так Василя-ж у пікінери записали... Його, значить ся, аж в Московщину поженуть, — а може й на край світа.

НАТАЛЯ. Ну, то що?

КАРПО. А тобі-ж як бути?

НАТАЛЯ. Ти хіба допоможеш моєму горю, що питаєш?

КАРПО. Та я-б-же з радістю поміг... Що-ж, коли ти мене не любиш!

НАТАЛЯ (у бік). Мені шкода його. Він хоч трохи і пришелепуватий, а справді добрий. (До його). А як-би я тебе любила, що-б же ти зробив?

КАРПО (радо). Еге-е-е! Як-би то ти мене хоч трохи любила... на мізинчик, на пів мізинчика... хоч капельку... батечку мій! Тоді-б я усім хлопцям сказав: брешете ви, сякі-такі сини!... Вони, значить ся, сьміють ся з мене, що я тебе люблю, а ти мені у вічі плюєш... Коли-ж то таке було, що-б ти мені плювала у вічі?

НАТАЛЯ. Може й діждеш ся.

КАРПО. А краще-б було, коли-б ти на мене не плювала, та заміж за мене пішла... Як-би ми зажили з тобою!...

НАТАЛЯ. Як-же-б ми зажили?

КАРПО. Господи! Як-би ми зажили!... То я тебе люблю, а то-б у десятеро ще більше любив... Та де у десятеро? У двадцяттеро, у тридцяттеро!... Зодягав-би тебе, зобував-би тебе... Сам з ліжка зводив, черевички на ноги назував.

НАТАЛЯ. Ну, а мати твоя?

КАРПО. Мати моя?... Сердита дуже. Та й мати моя тебе вподобала. От-би, каже, кого за жінку мати! Ся-б, може, і доглянула... Сватай, каже. Як поженитесь, я вас відділю... Самі будете жити.

НАТАЛЯ (подумавши). Оце-ж ти мені, Карпе, усе розказав; а

тепер слухай — я буду розказувати. Добре це все, коли воно так буде, як ти розказуєш, а як не так?

КАРПО. Так от тобі великим Хрестом Богом запрягну, що все буде так!

НАТАЛЯ. І не божи ся, Карпе, і не присягай ся! Тепер ти так думаєш і твоя мати так каже. А прийдець ся до життя, — вона тоді зовсім инче засьпіває.

КАРПО. Ні, моя мати не така. Що сердита вона — то правда; а що пообіцяє — так тому і бути. А коли вона справді нас одуригь... то... і не слухати ся-ж можна... Доки-ж мені її слухати ся, та корити ся, пора і своїм розумом жити. Не маленький-же, бач, я!

НАТАЛЯ. Та ти не маленький, та тільки своїй волі не маєш.

КАРПО. Хто, я? Та я... ти тільки скажи мені... Та я проти всего світа піду, на всіх наплюю! Аби ти мене одного любила.

НАТАЛЯ. Ну, а як я тебе не люблю. Не можу тебе любити.

КАРПО. То-то й є, що ти мене не любиш. Не що мене й крутить, та сушить... Ти Василя одного знаєш; а, правду кажучи, Василь за тобою не дуже то побиваєть ся. Та ще оце йому лихо припало, то він і зовсім забув про тебе.

НАТАЛЯ (прикро дивить ся на його, мов правди вивіряє. Сама собі). І цей теж плеще! (До його). Не вже тому правда?

КАРПО. Чого-ж мені брехати? Я чув... До мене доходила чутка, що, либонь, старий Остап то його для себе держить... для своєї Марусі.

НАТАЛЯ (злякано). Марусі?

КАРПО. Не знаю, Наталю, може то люди й брешуть, тільки ходила така чутка... Та он, глянь, і вони! (Геть-геть між деревом показуєть ся Василь, одітий по дорожньому, з торбами за плечима; біля його Маруся смутна. Вони щось говорять. Це Василь зійма шапку, хрестить ся і цілуєть ся з Марусею. Вона так і припала до нього).

НАТАЛЯ (гукає). Василю! Василю! (Василь тим часом, поцілувавшись з Марусею, мерщій скрив ся, мов почув гук Наталин; Маруся собі побігла у другу сторону). Чого-ж ти побіг? Куди ти скрив ся? Верни ся, та вбий мене, своїми руками задави! Мені легше буде від тебе смерть прийати, ніж отаку наругу переносити, отаку зраду бачити!... Василю! І Бог тебе не карає, люди не осудять? (Плаче).

Карпо. Не плач, Наталю! Не вбивай ся, моя люба... Не псуй краси своєї, не суши вроди дівочої.

Наталя. Василю, голубе мій! Верни ся... Одно слово... одно невелике слово скажи... І я забуду... все забуду!...

Вихід 4.

Лимериха (убіга). Що це за крик такий? Це ти, Наталко, так гукаєш? Чого се ти?

Наталя (плаче). Василю, Василю! Верни ся хоч на хвилиночку!

Карпо. Та то вона, матусю, Василя вздріла. Отамечки обнімав ся з Марусею.

Лимериха. А що, дочко, а що? Не я тобі казала, не я говорила, як він тебе любить, як кохає? Став-би він тебе голу та вбогу кохати?!

Наталя. Мамо, мамо! Не вже-ж Василь такий? Не вже і він дивить ся на те, в кого що є, хто більше має?

Лимериха. А ти думаєш як? Цілуваннячком та милуваннячком буде ситий? Життя, дочко, довга нива, та ще й колюча. Треба більше всего про те дбати, як його у світі прожити, а не цілування справляти! То все дурниця! Кров молода грає...

Наталя. Що-ж мені тепер робити бідній? Що казати безталанній?

Лимериха. Що робити? Слухай ся, дочко, того, що мати каже, та розум добрий наказує... Зрадив він тебе, занехав, — наплюй і ти на його! Ось тебе хто і порадить і відрадить. (Показує на Карпа).

Карпо. Наталочко! та я тебе... як голуб голубку голубити му.

Наталя. Боже мій, Боже! Все пропало, все... Все на світі тільки вона, та брехня гіркая!... Робить тепер зо мною, що хочете... (Схиляється до Шкандибенка і плаче).

Карпо. Наталочко, бідна моя! Не побивай ся так. Не вару він слова доброго, а не то що побивати ся за ним.

Лимериха. Дочко моя, голубко моя! Отак-би і спершу треба! отак-би й давно. А не то що — сама мучиш ся і других мучиш... Бий того сила божа, хто тебе дурив, та світ тобі мутив! Веди її, сину, до дому. Тепер вона твоя, на віки твоя! (Карпо помалу ступає, піддержуючи Наталю; за ними Лимериха).

Вихід 5.

ДІВЧАТА (з-за кущів вибігають). Отаке бачили? Ну, тепер Наталка за Шкандибенком буде.

1-а ДІВЧИНА (до 3-тьої). А що чи правда? Твоя?

3-я ДІВЧИНА. Ох ще побачите, чия буде правда, як Наталя дізнаєть ся, що її дурять.

ДІВЧАТА. Та вже, що-б там не було, а на весіллі погуляємо. Погуляємо, погуляємо! А поки-що давайте, засьпіваймо. (Сьпівують).

Ой і зрада, карі очи зрада;

Чого в тебе, милий, нещира правда?

Заслона пада.

СПРАВА ЧЕТВЕРТА.

[Хата Шкандибихи багато убрана; по стїнах вишивані рушники порозвішувані, замість лав стільці, червоною краскою викрашені. На середній стїні двері, на праворуч груба з лежанкою, у кутку стіл, над столом божниця, шовковими рушниками огорнена, перед нею на ретязкови лампадка, а геть трохи далі на виточці голубок кружає].

Вихід 1.

ШКАНДИВИХА (сидить на лежанці; Карпо стоїть недалеко). Казала я тобі, сину, не бери ледащо в двір! Візьми ти отецького роду, та міщанського звання, щоб і в себе що мала, була рівна, та була вірна. А то яка вона в тебе жінка? Що вона тобі принесла? Узяв-же, як той кілок, голу; нарядив її, як ту паву... Що-ж вона вдячна за те? Діждеш ся дяки — дожидай!... Ті бісові злидні такі самохитні та самовільні, що й слова на криво не кажи, так зразу і стрибне в гору! На що брав? Хто примушував брати?! А ти, мовчиш; ти дивиш ся, та потураєш.

КАРПО. Що-ж мені робити, мамо?

ШКАНДИВИХА. Як що робити? Бери дрючину, та бий до рук, — як ту товариюку лупи! От вона і буде бояти ся, буде поважати... Де страх, там і Бог... А то немає на неї страху ніякого, вона своєю волею все більше та більше забирає... Ти не кажеш нічого, мене слухати не хочеш, — який-же між вами лад буде? От і тепер: куди вона повіяла ся? Чого вона повіяла ся?

КАРПО. Вона хвалила ся, що до матері піде.

ШКАНДИВИХА. Чого... Чого до тієї матері день-у-день тїпати

ся? Чоловіка та свекруху судити? Знаю, знаю... Там то вже наговорять ся, та насудять ся! І сяка така! І сякий і такий! Чоловік противний, свекруха уїдлива! Чого з ними дома сидіти?!

Карпо. Що-ж, коли я її, мамо, так люблю, що у мене рука не здійметь ся її ударити...

Шкандибиха. Бо дурень пришепеуватий!... Ти любиш, а вона тебе?... Дурень, дурень! Люби жінку, як душу, а труси, як грушу! Не беш, не учиш її, за що-ж вона тебе буде любити? Як-би не раз, не два виманіжив добре, от-би вона і знала, що то чоловік у неї, а не макуха яка небудь... А то: який з тебе чоловік? Що з тебе за чоловік?... Вона тебе по всему містечку славить, дурним величає, а ти, мов не чуєш... Сину, сину, ти таки зведеш мене на той сьвіт. Незабаром закрийуть ся очи мої, зложу свої руки, що тоді буде з вами? Що станеть ся з тим добром, що надбала для вас? Вона-ж його рознесе по всьому сьвіту, розтринькає по всіх усядах! Як мені буде лежати ся на тому сьвіті і дивити ся, як чужа, ледача дитина, розносить добро, нажите віками! Що ти таки думаєш собі?

Карпо. Та я вже терплю. Терплю, та як і відважу ся, то знати ме вона мене!

Шкандибиха. Знати ме! Почім вона тебе знати ме, коли ти їй у всему волю даєш, у всему потураєш? От як-би пішов, та загнав гострим батогом до дому, то вона-б не ходила! А то, може, там за другими хіхи та сьміхи заводить... Крутила-ж, не бійсь, та вертіла, як сватав ся; підставила якогось ланця-пройдисьвіта, щоб тебе одурити, та твою голову закрутити!... Знаю я тих Лимерів; з покон-віку вони такі були. А ся ще в надаток і до скляного бога молить ся... Чому-ж його не спіймати дурня якого, щоб ради дочки заливав їй очи? Був один, що збула за його... Думала — от-от багатого зятя знайшла; то то заживу! Добре-ж, що в сього зятя та мати жива, — не попустила чужим добром порядкувати... А як-би її не було? То обійшли дурня; окрутили, як знали, а то-б і добро його посіяли!

Карпо. Еге-е! Так-би я їх до добра і підпустив!

Шкандибиха. Хто, ти? А на віщо-ж її, як ту куклу рядиш, як ту паву водиш?

КАРПО. Хіба воно, мамо, гарно буде, коли вона моя жінка, та як старчиха ходити ме?

ШКАНДІВІХА. Хіба я велю тобі у дрантя та шмаття її рядити, як ту старчиху водити? Можна-ж і простеньке яке справити, та щоб воно не било, як те сонце у вічи. А то, напендючив на неї, аж горить усе! Налегичив — рублів і в десять не вбереш! Носи, та вихор ся перед людьми! Іди, щоб усі тебе бачили! Може знайдеш другого, кращого від чоловіка.

КАРПО. Наталка, мамо, не така.

ШКАНДІВІХА. Вір ти їй! Вона в тебе сьвята та божа! А наряджаєть ся отак чого? А що-дня тіпаєть ся з двору — куди? Нема того, щоб дома сидіти, та чоловіка глядіти, — ніт повіяла ся. Свекрусі, може-б, коли і в голову треба заглянути, — дарма, хай свекруху хоч і нужда зієть!

КАРПО. То я її, мамо, піду покличу, щоб піськала вам.

ШКАНДІВІХА. Потрібне мені її ськання, — куди пак! Хай-би вона хоч тебе гляділа, а то... Он плещуть, що той пройди-сьвіт-утікач незабаром вернетъ ся... Гляди: наплює на твоє багатство, та за ним і повієть ся.

КАРПО. Хто, Василь вернетъ ся?

ШКАНДІВІХА. Не який-же біс, як не він... Я вже чула, переказував до Остаїв: незабаром верну ся... Утішайте Наталку, хай не сумує.

КАРПО. То це Василь? Та як-же се? Хіба вінчану можна відняти?

ШКАНДІВІХА. Ой, йолоне, йолоне! Дурню, дурню! І того не розбереш, і того не розшулічиш, що такому, як Василь, і ніж не сват! Що йому до того, що вінчана? Прийде, змовлять ся, та й змандрують обоє.

КАРПО (заметушившись). То я зараз піду... Я її зразу приведу... Запру її, нікуди не пускати му!... Де моя шапка? Я зараз, однією мінutoю верну ся. (Вибігає).

Вихід 2.

ШКАНДІВІХА (сама). Слава Богу, хоч цим його проняла, хоч цим підшигнула! Може хоч тепер за розум візьметь ся, а тож розпустив її, розпанадив; і не кажи, і не говори нічого, — так і стрибне в гору, так і забє баки!... „Коли мені чоловік нічого не каже, а ви будете бучу збивати...“

Ох, гірка ти мені, та ненавісна! Ще дівчиною будши, ти мене в саме серце образила. Не забуду я тієї образи!... Думала: невісткою станеш, — згадаю я тобі давне — відригнеться воно тобі печічками! А ти й тут, як та лисиця, хвостом крутиш; як вода, поміж пальцями пробігаєш. Його, видно, котячим мозком обпоїла, блекотою обгодувала, та думаєш і надо мною верх узяти? Не діждеш, зла личино! Не дамся я тобі до рук! Погуляю ще я над твоєю головою, та над твоєю пихою!... Мені аби його проти тебе зняти, до себе привернути, а тоді я скручу тебе!... Отут, у жмені в мене будеш сидіти, у ногах, як гадюка, звивати ся... Схочу — попушу жити, схочу — розтопчу!... Підожди ще трохи, підожди; незабаром діждеш ся.

Вихід 3.

Наталя (увиходить). Куди се Карпо так побіг? Гукала-гукала, а він, мов оглух!

Шкандибиха. Туди, куди і ти віяла ся.

Наталя. Я ходила до матері.

Шкандибиха. Чого до тієї матері день-у-день ходити?

Наталя. Я-ж не знала, що до матері не можна.

Шкандибиха. І до неї без спросу не ходять!

Наталя. Кого-ж мені питати?

Шкандибиха. Кого питати? Хіба в тебе чоловіка немає? Хіба в його матері немає, а в тебе свекрухи? Ні — потьопала, повіяла ся!

Наталя. Я-ж не знала. Я-ж думала, що до матері можна.

Шкандибиха. Ти все не знаєш! Ти все думаєш: не знаєш! А нема того, щоб спитати.

Наталя. Та я-ж до рідної матері пішла! Не до кого-ж я ходила!

Шкандибиха. Хоч і до рідної, а без спросу не ходи! Чого ти до неї пішла? Давно була? Ще не наговорила ся, та не насудила ся з матір'ю про свекруху, та дурного чоловіка, що жаліє жінку... А-а дурний, дурний! Як-би взяв арапій, та відтюжив-відідрав, як ту шкодливу кішку, щоб не ходила що-дня, не тьопала ся без спросу не знати куди, та не знати чого!

Наталя. Ну, скажіть мені, мамо, чого ви від мене хочете?

Чого вам треба? Я-ж, здаєть ся, і годжу вам, і послу-
хаю ся в усьому.

Шкандибиха. Як ти годиш? Як ти послухаєш ся? Ти хоч-би
своєму чоловікови годила, його доглядала, щоб не хо-
див, як навісний, з задуреною головою!

Наталя. Хто-ж сьому виною? Ви-ж усьому виною... Завжди
ви нас цькуєте та каламутите; завжди йому наказуєте
бити мене та нівечити.

Шкандибиха. Ще тебе не бити? Ще не бити? Та тебе вбити
мало! На огні пекти — мало!

Наталя. За що?

Шкандибиха. Щоб не дурила сьвітом, не зводила з ума!

Наталя. Кого я дурю? Кого я з ума зводжу?

Шкандибиха. Кого? Не знаєш кого? — Чоловіка свого дур-
ного! Адже-ж вішала ся там на одного волоцюгу — не
повісила ся; та найшла дурня, що прийняв покуту на себе.

Наталя (з жалем). І се ви кажете? І в вас язик повертаєть ся
се казати? (Гордо). Спитайте-ж Карпа! Спитайте його:
хто вішав ся? Я вішала ся, чи ваш Карпо мою матір
напував та підбивав, щоб віддала за його? Спитайте
увесь мир, все містечко, — хай нас люди розсудять!

Шкандибиха. Чого се ти так розпащекувала ся, та розбазі-
кала ся? Чи, бач, яке сказала? Чи, бач, як уразила?

Наталя. Яка-ж добра свекруха таке скаже про свою невіст-
ку? Покуту прийняв на себе?... Та ви-б же мене жив-
цем зїли, не соливши ковтнули, як-би то була правда!

Шкандибиха. Мовчи, сучко, мовчи! Ти тільки себе знаєш,
за себе умієш стояти, а до других тобі байдуже.

Наталя. До кого-ж других?

Шкандибиха. А до чоловіка, до Карпа! Що ти з ним робиш?
Поти не знав ся з тобою, як огірочок той був; а те-
пер, як тїп та став, не знать на що перевів ся!

Наталя. То спитайте його: чи я йому що роблю?

Шкандибиха. Буде й того... обпоїла чимсь, з глузду збила,
та ще мало?

Наталя. Побий того, мамо, сила божа, хто й здума таке ро-
бити!

Шкандибиха. І побє! Ти думаєш: помилує? Побє! Я так
вимолю; сльозами-крівю виплачу, а се не пройде так...
Душа християнська не полова, щоб нею віяти, як схочеш!

Наталя (махнувши рукою). Мовчати му вже!

Шкандибиха. І заціпить тобі, коли не мовчати меш!... Нехая! Недбая! Все-б тільки нехаяти, та гайнувати!... Рада, що на чуже добро прийшла; що все, чого душа забажає, є! У матері була! У неї була!... Злидні! Погань! Нечесть!... Не допаскудить чого дома, та ще украде, та до матері віднесе.

Наталя. Хай над тим ворони попокракають!

Шкандибиха. Мо-о-вчи, а то я тебе задавлю! (Хитро дивить ся на неї і виходить, грюкнувши дверима).

Вихід 4.

Наталя. Отаке то моє життя, моє щастя, моя доля гіркая! І от уже до року добираєть ся, як мене отак мучать, живцем їдять!... Краще-б було під водою лежати, на тряліку бовтатись, ніж отаке чути! Недбаха, нехая, сучка, волоцюга, злодюга... Господи, як у неї язик повертаєть ся? (Задумуєть ся). Що-ж, коли в неї немає добра в серці, коли воно в неї висохло, як кізяк, холодне як крижина, а розум задурений злом та гордощами. Чому-ж їй не плести всякої всячини? (Задумуєть ся). Куди-ж я дивила ся, на що я гляділа, даючи своє слово? Краще-б було дати себе злидням сточити, у дівках посивіти, ніж продати свою молоду вроду за се багатство! А все ти, мамо; всему ти виною! (Задумуєть ся). Господи! Прости мене, що я подумала таке за матір. Хіба й вона тепер не боліє? Хіба й вона за мною не плаче, що так, нещасна, помилила ся? Ні, мамо, я не рушу твоєї сьвятої любови. Ти мене любиш, як і любила; ти тільки помилила ся, ненечко! (Задумуєть ся). Що-ж мені робити на сьвітї? Така молода... жити-б та... любити... Ох, Василю! Василю! На тебе плачу ся, на тебе нарікаю! Ти один усьому винен. (Плаче).

Вихід 5.

Маруся (убігає). Здрастуй, Наталю! Здорова, моя давня подруго... Ти хоч на мене може й досї сердиш ся, а я все таки прийшла до тебе.

Наталя. Спасибі, Марусю! Ні, я на тебе не серджу ся.

Маруся. Ти сама! Дома немає нікого?

Наталя. Немає.

Маруся. Ти плакала?... Твоя мати оце приходила до нас, хвалила ся і своїм горем, і твоїм лихом. Гірко, каже, життя моїй нещасній Наталі! Думала, каже, що за багатим чоловіком добре їй буде, а вийшло — і ворогови-б своєму не пожадала!... Розказує оце нашим, та плаче-плаче, та просить коли-небудь зібрати ся провідати тебе. Батько, згадуючи, як ти колись їх образила, стали були сперечатись, та твоя мати і моя таки умовили його. То коли було — пора уже й забути!... А я така рада, така рада! Думаю, от тепер то я з Наталею і насиджу ся, і наговорю ся... Оце вони збирають ся до тебе. Поті там раять ся та радять ся, я мерщій уперед побігла. Побіжу, думаю, уперед, провідаю мою давну та щирю подругу.

Наталя. Спасибі тобі, сестрице! Одно тільки недобре, що ти ранійш про се не згадала.

Маруся. Хіба, ти думаєш, я не гадала? Та моя душа давно вже рвала ся до тебе. Що-ж, коли батько не веліли.

Наталя (зітхнувши). Ох, моя добра подруго! Тебе побачила, і мені зразу полекшало.

Маруся. А то гірко тобі було?

Наталя. Ще й як... Оце недавно свекруха так визоліла, так вибілила.

Маруся. Нещасна ти, Наталю. Я давно вже чула, що ти нещасна. Та так мені тебе жалко, так шкода.

Наталя. І вже, Марусю! Батько кажуть, в наймах не вкалієш, то так і мене тепер.

Маруся. А я тобі похвали ся своєю радістю. Так я рада, так я рада! Оце ранійше і побігла, щоб тобі похвалити ся. Певне, і ти зрадїєш моему щастю.

Наталя. Коли свого не знаю, то й чужому буду рада.

Маруся. Чи знаєш: Василь швидко вернеть ся?

Наталя (злякано). Як? Василь?

Маруся. Чого-ж ти злякалась?

Наталя (спокійнійше). Ні, нічого... Кажі, кажі далі...

Маруся. Знаєш, Наталю... Тільки ти не сердь ся на мене, — їй Богу я не винувата нічого... Я... давно люблю Василя.

Наталя. І ти... любиш?

Маруся. Так люблю його, так люблю! Он як люблю! І батько мій його люблять і мати... Батько давно вже намітили нас попарувати, ще тоді, як і ти його любила. І йому казали, так він каже, що тебе одну кохає. А за тобою тоді саме Шкандибенко присватував ся. Ну, батько й думають... Ач, які хитрі! Тепер тільки уже розказали, а то робили так, що ніхто й не знав нічого... Яка, думають, пара Наталя Василеви? Хай Наталя за Шкандибенка йде? Чого їй? Він багатий, вона за ним щаслива буде, а Маруся Василеви дістанеть ся... Ото так надумали, та й настроїли, щоб Василя з дому вирядити. А тут Шкандибенко з своїми пікінерами підтис ся, як раз на руку ковівька!... Чого-ж ти, Наталю, на лиці міниш ся?

Наталя. Так то все брехня була!...

Маруся. Не знаю. Кажуть, либонь, то таку тільки ману пустили, що Василя у пікінери беруть, щоб, бач, його з дому звести... Я як виряжала його, то плакала-плакала, думала — вже на віки розстанемо ся; а він мене, як брат, утішав та цілував і прохав тобі кланяти ся. Я-б і поклонилася, та що-ж коли не можна було до тебе доступити ся; коли батько не веліли... А тепер, Наталю, Василь подає звістку, що незабаром до нас прибуде. І всім, усім кланяєть ся, і тобі шле низенький поклон. А батько кажуть: тільки Василь прийде, то зразу нас і повінчають.

Наталя (гірко). Чом-же я не оглухла? Чому мені не заложило?

Маруся. То ти, хіба, Наталю, не рада сьому? Не рада, що я буду за Василем? А я думала, що й ти будеш рада.

Наталя (ламаючи руки). Боже-ж мій, Боже! Отак обійти, отак окрутити! О я нещасна! Безталанна я! (Плаче).

Маруся. Наталочко! Наталю! Ти плачеш? Я-ж їй Богу невинувата; ні в чому невинувата... Коли-б-же я знала, Наталю, що так тебе ся вістка образить, я б ніколи тобі не похвалила ся... Наталю, голубко, перестань. Ось мати твоя іде... і моя мати, і батько.

Наталя. Ох, важко мені! Ніж-би краще в моє серце вгородити!

Вихід 6.

Увіходять Лимериха, Остап і Оришка.

Лимериха. Ось і я, дочко, не забарила ся; ти до мене, а я — до тебе. Та ще й не сама йду, а гостей до тебе веду. То то будеш рада таким дорогим гостям!

Остап. Здорова, Наталко! Чи ще ти ще?

Оришка. Здорова, Наталю, моя дорога дитино! Як я тебе давно любила! Чого-ж ти така смутна та неспокійна? Плачеш усе?

Лимериха. Не що-ж їй тепер і зістало ся, як не плакати.

Остап. Та годі вам. От зібрали ся провідати Наталку, розвеселити її, а вони до плачу доводять. Годі, кажу. Що се ти сама дома? А де-ж чоловік, свекруха?

Наталя (божевільно). Чоловік здурів, свекруху сказило, та безвісти забігли обоє.

Остап. Ото й краще! Куди-ж вони забігли?

Наталя. Полякались.

Остап. Чого?

Наталя. Своєї тіни.

Лимериха. Та годі тобі, моя дитино.

Наталя. Бачите, бувають на світі усякі люди: одні боять ся самі себе, та біжать безвісти, а другі не соромлять ся і тих, кому вони зло заподіяли, та ще до їх і в гості йдуть.

Маруся. Наталю!

Лимериха. Що се ти плещеш, дочко? Охани ся! Хіба ти не рада гостям?

Наталя. Як не рада? Я — рада.

Остап. Хе-е-е... Та вона трохи тее...

Оришка (до Марусі). Ти давно тут, дочко?

Маруся. Я ото зараз пішла.

Оришка. Он у тебе кісник розв'язав ся.

Маруся. Де? (Прибирає косу).

Лимериха. Боже мій, Боже! Чи думала я таке, чи гадала?

Остап. Та годі тобі побивати ся, кумо. Видно, чогось посварились сьогодні.

Лимериха. Поли своєї-б урізала, та тікала!... І коли до їх не знайди, коли не заверни — то все отак: все, як у тому горшку, кипить.

НАТАЛЯ (божевільно глянувши на їх). Що се я своїх гостей не витаю нічим? Сідайте, мої дорогі гості. Я зараз. (Виходить).

Вихід 7.

ЛИМЕРИХА. Ох, уже-ж, моя дитино, й привитала! Тільки на поріг, зараз і привитала.

ОСТАП. Ось годі тобі, стара. Чого у сімі не перевернеть ся? Чого не трапить ся коли? Не потурай тому, — перемелеть ся — мука буде. Наталя гаряча у тебе та вразлива... Може Карпо сказав що, або свекруха налаяла... Поюртуєть ся, та й перестане.

ЛИМЕРИХА. Перестане!... Ох, не перестане вона ніколи сліз лити, та себе сушити, знаю я її. Тільки-ж то були сльози та жалощі, а се вже з нею щось инче стало ся... Ох, лиха моя та безталанна доле! (Плаче).

ОРИШКА. Ось годі, годі, перестань. Не вбивай себе, та й її не вражай.

МАРУСЯ. Не плачте, тітко, а то Наталя, як побачить, що ви плачете, то й собі почне плакати. (Наталя увиходить з пляшкою горілки і закусками).

Вихід 8.

НАТАЛЯ. Ви вже, матусю, і плачете? От тобі й на! А я збирала ся погуляти з вами. Ось і горілочку несучу. (Усміхаєть ся).

ЛИМЕРИХА (крізь сльози). Погуляти... А бодай тебе, дочко! Ти разом плачеш і сьмієш ся.

ОСТАП. От бач, кумо! Я й казав не вбивай ся! Ось Наталя і могоричу принесла.

НАТАЛЯ (приговорює). Могоричу, могоричу! Я-ж тебе дуже хочучу. (Налива і підносить матері). Прошу вас, матусю, викушайте!

ЛИМЕРИХА (бере чарку). Дай-же, Боже, Наталко, щоб ти щаслива була, весела жила, та не журила ся! (Піє).

НАТАЛЯ. Не журила ся!... Чого мені журити ся?... Буде мати сварити ся, та заміж віддасть... (Заводить пісьню):

Ой журбо-журбо упряма,
Чого ти до мене пристала?

Тьфу? Що се я? Ще й не пила, а вже засьпівала.
(До Остапа). Я за вас і забула, батьку хрещений, поради-нику вірний! (Наливає).

Остап (узявши чарку). Пішли-ж, Боже, щоб усе було гоже; а не гоже — відверни Боже! (Пє).

Наталя. Казав, що буде! (Налива і підносить Оришці).

Оришка (відводить чарку рукою). Ні, моя рідна! Ти-ж знаєш — я не вживаю.

Наталя. Від мене не випете? Від мене?... Хіба-ж ви не вмісті були, не один могорич пили, не один замір мали?

Остап. Та вона в мене, Наталко, така, що не то що не пє, а й не їсть. Залиш її, дочко!

Наталя. Як за мене то й пили, а від мене то й не хочете!

Оришка. Не можу-ж я, моя дитино; не пю я, моя рідна!

Лимериха. Хіба ти забула, Наталю, що Оришка ніколи не пє. Не силуй!

Наталя. Забула, забула, як на вогонь дула, поти не впекла ся... Хоч пригубте-ж!

Остап. Та ну вже, стара!

Оришка (бере чарку). А-а, Господи! Яка ти, Наталко, неймовірна! Пішли-ж тобі, Боже, всякого щастя та здоров'я! (Надпива трошки і віддає чарку).

Наталя. Оце тільки?

Оришка. Не пю-ж я, не можу... Ти-ж казала пригубити, я й пригубила.

Лимериха. Не силуй, Наталко!

Наталя. Бач, як Наталку силували, а Наталці так і ні. (Бере чарку).

Лимериха. Коли-ж ми тебе, моя дитино, силували?

Наталя. Мати забула, як на вогонь дула! (До Марусі). Ось ми з ким випємо!

Маруся (жартовливо). О, я випю! Мені тільки й тієї пляшки мало.

Наталя (приговорює).

Зліз кіт на сало,

На гору не злізу!

Та кричить: мяю!

Сало увірвалось,

А собака з низу:

Собаці дісталось!

Отак і мені: колись було сало, та цюця ззіла... (Дає чарку). Випий, Марусю!

Оришка (грізно дивить ся на дочку). Марусю! (Хита головою).

Маруся. Та що се ти, справді, пристала?

Остап. Других, бач, частує, а сама й ні. Випий, лиш, спершу сама!

НАТАЛЯ. Я випю... Я та не випю? (Зразу випиває). Ух, гірка, як і моє лихо!

ОСТАП. От тобі й гірка! Нам солодка, а їй — гірка.

НАТАЛЯ. Чуже лихо за сахар... А про те будемо пити, — будемо пити, поти будемо жити! Дядьку, Остапе, а ну-те ще! (Налива і підносить).

ОСТАП. Та нас і не проси; ми ось то з нею! (Показує на Лимериху, випиває).

НАТАЛЯ. Ну-те, мамо! (Налива матері).

ЛИМЕРИХА. Дай Боже пити, та сльоз не лити! (Пє).

НАТАЛЯ. А Маруся оце так і не випила нічого! Як-же се можна!... Не хоч горілочки, я тобі наливочки.. Хіба я не хазяйка в себе? Хіба не господиня в своєму дворі?... О, чорт-би вбив їх батька та матір! Я зараз, Марусю. (Швидко виходить).

Вихід 9.

ОСТАП. От бач, кумо, казала: Наталка журить ся, а вона бач, як розходила ся... Давай-же, кумо, ще по одній пройдемо ся.

ОРИШКА. Тобі тільки постав, то ти й вже!

ОСТАП. А тобі — зась! Не пеш сама — їж, що поставили!

ОРИШКА. Зась!

ЛИМЕРИХА. Випємо, випємо! (Заводить).

Ой випіймо, родино,

Щоб нам жито родило, (Остап підносить чарку).

І житечко, і овес...

І зібрав ся рід увесь. (Випива).

Вихід 10.

НАТАЛЯ (вбігає з пляшкою наливки). Постійте, постійте! Ось я Марусю ночастую, та разом засьпівасмо. (Налива і підносить Марусі).

ЛИМЕРИХА (співає). Ой випіймо, родино,

Щоб нам жито родило!

ОСТАП (кінча). І житечко, і овес...

І зібрав ся рід увесь.

МАРУСЯ. Будь здорова, Наталю! (Надпива трохи і віддає чарку).

НАТАЛЯ (беручи чарку). Випіймо, випіймо! (Долива і, випивши, ставновить чарку і пляшку на стіл). А тепер засьпіваймо! (Заводить):

Ой випіймо роде,

Та горілочки добре...

Ні, се погана! Такої тільки п'яниці в шинку сьпівають, а не Шкандибихи поважні гості. Стривайте, я инчу згадаю! (Заводить):

Ой в неділю зрана

Синє море грало...

Та віддала мати дочку

В чужу стороночку. (Лимериха почина плакати.

На сей саме час Шкандибенко відхили двері і, глинувши по хаті, мерщій зачиняє їх, щоб ніхто його не примітив).

Остан (перебиваючи Наталю).

Ой випиймо, родино,

Щоб нам жито родило! (Зобачивши, що Лимериха плаче). А ти, кумо, й плачеш? Гай-гай! А-ну, лишень, сїєї червоненької, червоненької (налива), бач, як кров! (Пе). Та й добра-ж яка, вража!

НАТАЛЯ. О, моя кров добра! Не даром усі за неї так торгували ся.

Остан. Ось-ну, лишень, кумо! (Дає Лимерисї).

ЛИМЕРИХА (пе). Добра... солодка... Ні, я вам похвалю ся...

Ще коли сей мій зять та не був зятем, то частував мене медом... От мед, так мед! Такого я з роду не пила і вже, мабуть, не доведеть ся ніколи.

НАТАЛЯ (сьпіває):

Ой пила, пила та Лимериха на меду,

Та пропила свою дочку молоду... (На бік). А батько хрещений помагав.

ЛИМЕРИХА (дослухаєть ся). То се ти про мене, моя дитино, піськю зложила?... Правда, їй Богу, правда: пропила свою дочку молоду... (Плаче; з-за дверей доносять ся голоси):

КАРШІВ: Мамо, мамо! Мамо!

ШКАНДИБИХИ: Чого там тобі так припало? Дивись!

КАРШІВ: Підждіть, я щось скажу.

ШКАНДИБИХИ: Що там таке? Кажі вже швидче!

КАРШІВ: Там гості... У Наталі гості... не йдїть.

ШКАНДИБИХИ: О-о, чорт їх не видав! Чого-ж ти, дурню, тиняєш ся? Вони пють, гуляють, а тебе на сторожу випхнули... Чому в хату не йдеш? Чого тут блукаєш? (Швидко увіходить).

Вихід II.

НАТАЛЯ. Прилетїла шувльїка — стережіть ся, курчата! Відьма в хату, а чорт на сторожу.

ЛИМЕРИХА (схоплюєть ся. До Шкандибихи): Свашечко! Свашечко-голубочко! А ми тебе ждемо-не діждемо ся... Де се наша свашечка ділась? Куди залетіла?

ШКАНДИБИХА (сердито). Видно, що ждете...

ОСТАП. Доброго здоров'я, Миколаєвна... А ми тут без вас теє... Спасибі Наталці, так ми... й теє...

ШКАНДИБИХА. Про Наталку усе станеть ся! Вона на чуже здавна звикла. (Наталка пориваєть ся відказувати).

ОРИШКА. Цить, Наталко, замовчи...

НАТАЛЯ. На все, мамо, звикла. У вас до усього привикнеш... От тільки не зумію людьми торгувати... Навчіть мене, мамо!

ШКАНДИБИХА (дивуючись). Якими людьми? (Углядівши наливку). А то ти й наливку наточила? От тобі й раз! От хазяйка, от господарня! Давно налили, а вона й сточила... Отак, як бачите! Отак у нас усе!

ЛИМЕРИХА. Та вгамуйте ся, свашечко; не сердьте ся, моя голубко! Дурна-нерозумна дитина зраділа, що прийшли до неї рідні, та й уточила.

ШКАНДИБИХА. Яке коріння — таке й насіння! Яка мати — така й дочка!

ОРИШКА (до чоловіка). Остапе, ходімо до дому!

ОСТАП. Підожди!

ЛИМЕРИХА. Так, свашечко, так голубочко! Яке коріння — таке й насіння... Хіба ми знаємо у тій наливці толк, коли вона наливаєть ся, коли сточуєть ся? Нам — аби випити.

ШКАНДИБИХА. Отак і добре! Отакому і дочку учи. Коли недбала, то хай учить ся ще пити.

НАТАЛЯ. Що пити? Ми незабаримо ся і людьми торгувати. Всему свекруха научить.

ШКАНДИБИХА. Ти збожеволіла, чи залила очи? Що це ти плещеш?

НАТАЛЯ. Оладочки з правдочки.

ШКАНДИБИХА. Дивіть ся, коли не збожеволіла! От очевидячки збожеволіла! Цу-цу, дурочка! Цу-цу, навіжена! Гар-гар!

НАТАЛЯ. Та не вкусиш!

ЛИМЕРИХА (смика Наталю за рукав). Наталко!

ШКАНДИБИХА. Сучко! Чого се ти сучиш ся? Що се за знак? Хто тебе так розпустив, та розпонадив? Бісова мати?...

Чоловіка, кажеш, випхнула з хати, а сама напилася, що їй лікі не вяжеш?... З своїм чортовим родом зібрала ся, та їй пьш?... Вон, п'яниці, з моєї хати? Хто вас просив? Хто вас сюди навів?

Остап. Отуди к лихій годині. Отак тепер багаті гостей шанують. (Устає).

Наталя. Не по коневі — та по оглоблях!

Шкандибиха. А що-ж, це ви в шинок прийшли, що розпустили свої гуки та сьпиви. Моя хата з роду-віку такого не бачила.

Остап (узявши шапку). Та вона з роду-віку у себе і доброї людини не бачила. Ходімо, жінко, ходімо, дочко... Прощай, Наталко!

Оришка і Маруся. Прощай, Наталю!

Остап. Не подумай, що ми на тебе гніваємо ся. (Виходить Остап, Оришка і Маруся).

Вихід 12.

Шкандибиха. Туди вам і дорога, п'яниці непросипні! Плювати я хотіла на ваш гнів.

Лимериха. Так отаке, дочко, твоє життя замужем? Отака твоя доля?

Наталя. Еге, мамо, порадійте... Моя доля щасна: чоловік без товку, а свекруха з вовчим зубом... (Усьміхається).

Шкандибиха. А ти, стара відьмо, чого зістала ся? Дочку змалку розпонадила, та їй тепер ще на все лихе навчаєш!

Лимериха. Так, свашко, так... Поті не віддавала, то була люба і мила, а як віддала, то їй розпонадила і на лихо навчаю.

Шкандибиха. Який тебе біс прохав?! Носила ся-б з нею, як з писанкою. Може-б знайшов ся який Москаль, щоб на шию повісити.

Лимериха. Гріх тобі, свахо, та сором таке плескати! Не набивала ся я на вас з своєю дочкою і не вішала ся... А коли правду хоч знати, то твій Карпо сам за нею трохи не повісив ся... І коли-б я знала таку лиху та нещасну годину, — щоб там не було, а не віддала своєї дочки!

Наталя. Не журіть ся, мамо, не вбивайте ся... Коли ваша дочка не знала, як вішатись на шию другим, то свекруха всьому научить!

Шкандибиха. То се я навчу? Чому-ж я тебе навчу, сучко?
Чому?

Наталя. Вішатись на шию другим.

Шкандибиха. Кому?

Наталя. Та хоч і Москалям. (Усміхається ся).

Шкандибиха. Так я Москалям вішаю єя? Я?... Я тебе за-
давлю, проклята! Брехухо! Сучко! (Кидається на неї).

Наталя (наставляючи руки, грізно дивиться ся). Побійтесь, мамо, ли-
хої години!... Не лізьте! Буде вам і того, що ви вже
наробили. Ви-ж мене з своїм дурноверхим Карпом зов-
сім обійшли, он як окрутили!... Ви думаєте, я нічого
не знаю? Все знаю, все!... Як ви і Василя в пікінери
писали, як ви його і з містечка виживали. На що все
те робили? Щоб наглузувати ся надо мною, наглумити
ся над моєю головою?... Глузуйте-ж! глуміть ся!... Те-
пер ось він незабаром вернетъ ся... Біжіть, кричіть, що
ваша невістка його любить, як і любила; що раднійша
у полюбовниці до його йти, ніж у сій живій труні му-
чити ся-скніти!

Лимериха. Дочко, голубко! Прошу тебе, змовчи.

Шкандибиха (кидається ся на Наталю, та пхає її. Шкандибиха пада).
Карпе, Карпе!... Ох лихо!... ох-ох!... Та отака в тебе
жінка? Отаку ти вибрав мені невістку?... Карпе, раз-
треклятий сину!

Вихід 13.

Карпо (убігаючи). Я осьде, мамо. Чого вам?

Шкандибиха. Била-ж мене твоя жінка, біла-нівечила, руки
викручувала!... Ох-ох, умираю... Чому-ж ти не кпаєш ся
на неї, ледачий сину! Чому не здавиш її... не розтро-
щиш кісток?... Проклятий!

Карпо (топцюєть ся. ламає руки). Мамо!... Мамо!...

Наталя (регоче). Ха-ха-ха! Мамо-мамо! Дивіть ся бо, дивіть
ся... Ха-ха-ха!

Шкандибиха. Бий! Бий її, сучку, а то я умру!

Карпо. Як-же мені її бити?! Мені страшно її бити.

Шкандибиха. Ти любиш її?... Кого ти любиш? Чорта! Біса!
Прода! Обпоїла, дурня, кошечим мозком, та й регоче.

Наталя. Ха-ха-ха! Відьма сповідається у гріхах перед про-
дом. Ха-ха-ха!

Шкандибиха. Як вона тебе любить? Як вона тебе шанує?

Ти знаєш, як жінка повинна свого чоловіка любити, — ноги йому помити і ту юшечку випити!

Наталя. Відьма закохала ся в прода і плеще йому, як то кохає... Ха-ха-ха!

Шкандибиха. Чого вона сьмієть ся? Чого вона регоче? Заткни їй бісову вершу! У мене кров стигне і серце холодне від її реготу... Заткни, а то я тебе задавлю, задушю. (Скрегоче зубами).

Наталя. Ага? Ага? Страшно стало відьмі гіркого реготу божевільної душі... Хто-ж її збожеволів?

Лимериха. Наталко, голубко! Прошу тебе, молю тебе: уйми ти своє серце.

Наталя. Геть-те! Не лїзьте!... Вона з мене кров ссала, мої жили мотала, розум задурила-звихнула!... Дайте-ж мені хоч у останнє наглузувати ся, в останнє наредотати ся над її затїями!

Шкандибиха. Ох-ох! Умираю.

Лимериха. Я тебе покину, моя дитино! Я тебе проклену, коли не змовчиш, зречу ся тебе на віки!

Наталя. Нічого мене, мамо, зрікати ся, коли я й так не ваша; нічого й проклинати, коли я давно вже проклята... немає у мене кісточки, немає тієї жилочки, щоб не прокляла їх свекруха! Ідїть собі, мамо, і я за вами! (Ідуть обидві).

Шкандибиха (репетує). Не-е-пу-у-скай! Не-е-пу-у-скай! Дай мені сюди її, у руки мої подай... Я їй пальці загорожу у горло... Не пу-с-кай!

Карпо (мотаєть ся). Мамо! Наталю! Куди ти, моє серденько?

Наталя (гостро). Краще мені повісити ся, піж з отакими, як ви, чортами, жити! (Прикро глянувши на його, виходить; за нею Лимериха).

Вихід 14.

Шкандибиха (схопившись). На що ти пустив її? На що пустив? Пу-у-стив на що? (Кидаеть ся на його).

Карпо (плаче). Мамо... Хіба я пускав? Вона сама пішла... Я бою ся її.. Ви бачите, яка вона страшна, рішуча.

Шкандибиха. Геть! Вон з моєї хати! Ти не син мій, я не твоя мати! Шкандибиха ніколи не зродить такої дитини! (Плаче, схилившись на стіл). Муже мій, затуло моя! На що-ж

ти покинув мене безталанною удову, гіркою сиротою!... Чужа дитина насміяла ся над матір'ю, а своя й не заступила ся!... Устань-же твоя тїнь сьвятая, побий його, скарай його, клятого, щоб не сьміяв ся з своєї нещасної матері!

Карпо (плаче). О, Боже, Боже!

Шкандибиха. Чого ти ревеш, бугаю? Біжи за нею скорійше!

Біжи, та заверни назад, а то, нависна, повісить ся!

Карпо (злякано). Хто? Наталя? Наталя повісить ся! (Бігає по хаті, не знаючи, що робити).

Шкандибиха. Чого-ж ти танцюєш ся, дурню? Біжи мерщій!

Та он ніж на столі... Бери ніж, та біжи мерщій; переріжеш віровку, поти не залила ся... Біжи! Біжи! (Карпо хапає ножа, шапку, і мерщій вибігає).

Заслона пада.

СПРАВА П'ЯТА.

Обставини першої справи. Наталя ходить по леваді, бліда, засмучена.

Вихід I.

Наталя. Казали мати, як провела їх: іди до дому. Чого я туди піду?... Знов на сварку, та лайку?... І так вона вже мені в печінках сіла, і так до живого допняла... не піду! (Задумуєть ся). Куди-ж я тепер піду? До матері? Ох!... Хата матерня така-ж остогидла та обридла, як і моє життя... Там у перше заклонуло ся моє лихо; там воно за мене учепило ся; звідти я його понесла у сьвіт!... (Задумуєть ся). Як-би я бажала під сими деревами околіти... Моя-б душа невеличкою пташечкою летіла-би тут, по сих місцях, по сих деревах... А сі місця мені так любі, так милі!... Тут у перше я стріла ся з ним, з його сумом гірким... Сі місця пестили наше кохання; дерева своїми вітами крили нас від людських очий... Сьвяті місця!... Мені здаєть ся... щось мені пророкує, що я вже недовго буду жити... Та й на що? Що я тут таке на сьому сьвіті? — Приблуда, що не знає, де себе діти; сліпець, котрому до віку не бачити просьвітку!... (Задумуєть ся). Он Маруся каже: він незабаром вернеть ся і радїє, що буде з ним... Чого-ж моє серце обкипіло кровю, як я почула те... Що я тепер йому? — Чужа,

вінчана дружина! Що він мені? — Нова мука до тих, що і без того, наче хмара, облягли мене!... Краще умерти... (Задумуєть ся). Коли-б мені знайти його слід у травиці зеленій, я-б до його припала, як горличка до кубелечка і не відійшла-б, поти над ним не спустила свою мучену душу... І чого я безталанна така? Єсть-же люди щасливі, чого-ж я нещасна? Чого така неправда до мене? При таких достатках, у такому добрі... другі-б усе зреклись, усе забули... а я? Я — не можу... Василю! мученько моя і доленько моя! Я тебе до віку не зречу ся! (Задумуєть ся). А вони, вони? Добрі, та любі... і свої, і чужі... отак зробити!... У мене розум знову мутить ся... мене зло обіймає нелюдське... Чому не дано чоловікови волі мучити других їх-же неправдою? От як-би дано було!... Я-б перша збудила у ваших душах ту лиху неправду, що ви заподіяли мені... Щоб та неправда чорним вороном носила ся над вашими головами, хижим крюком вила ся над вашими душами і щіпала... по оттакі-сенькому шматочку! — дзюбала ваше зле серце!... Ха-ха-ха!... Отоді-б то я засьміяла ся!... Ха-ха-ха! (Рогоче, божевільно озираячись). Що се я? Де се в мене взяло ся? Крила?... крила. (Тріпає руками). Я — пташка. Полечу, понесусь! Гай-гай! Гай-гай! (Підвіма руки і біжить, розмахуючи ними, бундів летить).

Вихід 2.

Василь (увиходить; чорний, закурений, як чоловік з великої дороги, з клунками за плечима. Не примічаючи Наталі). Ось і левада та, де збираєть ся молодіж, і лісок, що криє її від літньої спеки. Все те по давньому, як було, так і зістало ся... Тут і ми з нею зіходили ся. Коли то було? Боже мій, наче сон той, давний забутний, манячить воно передо мною... Як то вона тепер поживає? Що то скаже, як доведеть ся стрінутися з нею? Погладить, певне. — Добрий, скаже, — на цілий рік піти, скрити ся з очий, і не сказати: куди, чого?... Нічого, нічого, моє серце! Довге розставання, за те буває радісне та щасливе стрічання... Ось, у сьому клункови, — дарма, що він латаний та драний, — (бє по клункови рукою), є ті кругляки, що скрасять і наше життя, хоч ми будемо і без їх щасливі; та другі, бач, не вірять без їх в щастя... Ох, швидче-б тільки, скорійше.

Вихід 3.

НАТАЛЯ (підбігаючи до Василя). Гай-гай! Гай-гай!

ВАСИЛЬ (злякано). Наталя!... В жіночому уборі й голова покрита? (Випускає клунок з рук, котрий з грюком падає).

НАТАЛЯ. Чоловіче добрий! Чого ти злякався? Мене? Чого-ж ти пташки злякався? Я — пташка, що кинула рідна мати між чужих хижих пташок... і не має мені спокою від їх... Ганяють ся вони за мною всюди, стережуть моєї бідної головоньки?... Ох, нічим мені її прикрити, нігде захистити. Була одна душа на світі, що її приголубила-б, та й ту лихі люди спровадили геть!

ВАСИЛЬ. Наталю! Наталочко!

НАТАЛЯ. По чім ти знаєш, що я Наталя? Хто тобі сказав про се, забродо? Я тепер пташка, а не Наталя! Була колись нею, та пташкою стала... Я вмю й літати... Дивись... Гай-гай! Гай-гай! (Бігає, махаючи руками).

ВАСИЛЬ. Наталочко! Що це стало ся з тобою? Невже-ж ти не пізнаєш мене?

НАТАЛЯ. Хто-ж ти такий?... Ти щось мені по знаку! обличчя, наче, знайоме і голос рідний. Стій, я згадаю, у кого я його чула й коли... То давно було, давно... Ще я людиною тоді була... і щасливою... або хоч вірила в щастя, поти мене не обійшли лихі люди.

ВАСИЛЬ. Я-ж Василь, Наталю, Василь Безрідний, що так кохав тебе щиро і досі кохає.

НАТАЛЯ. Ти Василь? (Придивляється до його). Ні! Мій Василь не такий. У мого Василя були слова вірні... А ти що? — Приблуда! Забродо! Он яка на тобі одежа лиха, руки чорні, обличчя заросле... А в мого Василечка (присьпіває):

В Василечка — вся силечка!

Одначе, хто-б ти не був, певне ти добрий чоловік... У тебе очи жалісливі. (Підходить до його). Пригорни-ж мене до себе, прикрій мене від напасти... Я тобі все розкажу, все... не скрию ні крихти від тебе... Проти мене усі люди встали, усі-усі... і свої, і чужі... Всі на мене налягли... Мого Василечка вирядили з дому, а мене віддали нелюбому Шкандибенкови... Він то сам плохута, та його мати з вовчими зубами... Їла вона мене, їла, гризла мене, гризла, трохи душі моєї не загризла... На одну волосиночку тільки й зістало ся.

Василь (безнадійно ухопившись за голову). Так он воно що? Ти тепер Шкандибенкова жінка?

Наталя. Я тепер пташка!

Василь. Хто-ж тебе присилював до цього? Хто нараїв за його йти?

Наталя. І мати, хрещений батько, і всі.

Василь. Хрещений батько? Остап?... Я-ж його прохав, я-ж його благав, він-же мені обіцяв берегти тебе!

Наталя (примовляє).

Ой казала обіцянка:

Жди мене з позаранку.

Сама в мандри пішла,

Щастя-долю знесла!... (Плеще в долоньки).

Василь (гірко). Боже праведний, вона з розуму звихнула ся... От до чого її довели! (Сідає на сугробик, узявшись за голову руками).

Наталя. От ти казав, що знаєш Василя... Ні, ти не знаєш його!... Як-би ти його знав, я-б тебе попрохала щось йому передати. (Прикро дивить ся на його). Стій! Я йому виплету такий віночок, як колись плела. (Вирива гілку з дерева і крутить її у руках). То було давно... Ми у лісі були; у такій темній гушавині, що й сьвіту не видно... Він був сумний та похмурий, а я навпаки — весела. Вирвала гілку з крушини, та нею йому голову й обвела, як тим віночком. От так! (Обводять його голову гілкою). Та й гарний-же він тоді був! Очи, як зорі ті, грали; дивив ся він на мене та усміхав ся ними... Я прихилила ся до його, а він — хитрий, взяв мене та й поцілував... То він у перше поцілував мене... Отак! (Пригорнувшись до його, злегка цілує)... Тільки доторкнув ся, а наче огнем опік!... Душно мені зразу стало, душно... Я прихилила ся до його, а він мене — наче ту дитину почав колихати. (Притуляєть ся до Василя головою, стиха колишеть ся і присьпіває).

Люляй, люляй, вродлива дитино! Тихенько засни,

Он Бозя із неба глядить-доглядає твої любі сні.

Ох, не догляділа Бозя! (Убігає Шкандибенко з ножом у руках).

Вихід 4.

Карпо (углядівши Василя, злякано). Василь!... і з нею!

Наталя (схопившись). Шульпіка! Шульпіка! Тікайте горобці

по кущах! Мишенята по норах ховайтесь!... Гай-гай!
Гай-гай! (Бігає кругом Василя, розмахуючи руками).

КАРНО (несміло до Василя). Ти чого сюди прийшов?... Чужих жінок з пантелику збивати?

ВАСИЛЬ (хижо). Глянь, глянь ти, блазню, на неї! Хто її з пантелику збив? Хто її до сего довів?

НАТАЛЯ (бігаючи). Гай-гай! Гай-гай!

КАРНО (повуро). А тобі яке діло? (До Наталі). Наталочко, ходімо до дому, там тебе мати жде... Мати убиваєть ся за тобою... Каже, не дай Боже, заподієш що з собою... Ходімо до дому.

ВАСИЛЬ. Хіба ще що можна собі заподіяти, як і так ви їй заподіяти?

НАТАЛЯ (дивуючись). Мати?... Яка мати? Хіба у пташки була мати? Хіба вона знає свою матір?... Була мати, та в прійї полетіла, а там її кішка і ззіла!... Кішка пташина мати! Кішка пташина мати!... Стережи ся, пташечко, своєї матері... Гай-гай! Гай-гай!... (Бігає, розмахуючи руками).

ВАСИЛЬ (указуючи на Наталю). Що радісно тобі на неї дивитись? Тіш ся-ж нею! Бери її, та тіш ся!

КАРНО. Наталко! (Женеть ся за нею і ловить).

НАТАЛЯ (спіймана). Пі-пі-пі-і! Пропала, пропала!... Кішка пташку спіймала! (Схиляєть ся на Шкандибенка і, уздрівши віж у його руках, хапаєть ся за його). А це що у тебе? (Вириває ножа).

КАРНО (злякано). Наталочко! Наталю! То ніж гострий, ще уріжеш ся.

НАТАЛЯ (відбігаючи геть, любить ся ножем, ворочаючи його у руках). А блищить як?... Гарно, їй Богу, гарно!... Любий мій гостинчику. Це-ж тебе мені моя свекруха прислала!... От добре, от — спасибі!... Я-ж тебе понесу з собою, аж у прійї, покажу самому Богови... Похваляю ся перед Ним, яка є правда на сьвіті... Гай-гай! (Замахує ножем і стремляє його у груди. Тріпнувшись причитує).

Кипи, кипи, моє серденько, на морі,

А ніж в того Шкандибенка на дворі! (Падає).

КАРНО (кинувшись до неї). Кров! Кров! О лишенько! Убила ся! Зарізала ся!

ВАСИЛЬ. Цього ще тільки і не доставало! (До Карпа). А що натішив ся нею?

КАРПО (побиваючись). О Боже! Боже!... О людошки ратуйте, ратуйте! (Збігають ся люди).

Вихід 5.

Люди. Що тут за крик? Убив хто кого? Зарівав?

Василь. Он гляньте, гляньте, подивіть ся, до чого положана правда доводить!

Люди (До Карпа). Се ти її улокав?

КАРПО. Ні, їй Богу, ні!... Вона сама... От побий мене грім і запали блискавка сьвята, коли я!... Он він бачив (указує на Василя)... Дома, значить ся, буча... Мати кажуть: біжи, сину, та візьми ножа, щоб не заподіяла чого собі. А я, дурний... Краще-б я був простромив себе ним, — послухав ся... А вона сама, їй Богу, сама.

Люди. Брешеш, брешеш! Не так; ти тремтиш і помиляєш ся. Беріть його, та вяжіть! (Кидають ся до його).

КАРПО. От хай мене, раз-сучого сина, сира земля не прийме! Хай я на сьому місци не встою, коли не правда!... Наталочко, Наталю! Просни ся, моя голубко! Відкрий свої очиці ясні і скажи їм, що я невинуватий, що то ти сама заподіяла собі..., бо вони-ж мене звідять, розірвуть!

Василь. Не займайте його. Хіба і такий дурень на що здатний?

Люди. А ти що тут таке?

Василь. Я?... Покидок долі!

Люди. Якої долі?

Василь. Тієї, що й вас, дурнів, на сьвіт привела.

Люди. Овва, який розумний! Підожди лишень, цього скрутимо, та й до тебе приймемо ся.

НАТАЛЯ (поводить очима). Не займайте його... Він невинуватий... Я сама... сама... Ох, душно мені... Василю, Василю, де ти тоді був, як нас наші вороги обходили?... А тепер?... Прощай-же! (Умирає. Люди кидають Карпа і зіходять ся над Наталею).

Василь (підступивши до неї). Отак. Кинула сьвята душа свою оселю; зістала ся одна пустка глуха та німа!

Вихід 6.

ОСТАП (Оришка і Маруся убігають). І Василь тут!

ОРИШКА (побачивши мертву Наталю). О лишечко!

МАРУСЯ. Матінко! та-ж вона зарізалась!

Вихід 7.

Шкандибиха (убігає. До сина): Чого ти тут витріщився, пришелепуватий? Милуєшся, дурноверхою, що зарізалась? Геть! Тікай чим дуж до дому! Тікай від напасти!

Карпо. Геть-те ви, мамо! К бісу собі!... Не послухайся вас, не бери того гаспідського ножа з собою, може-б вона і жива була... Ох, лихо, лихо! (Плаче).

Шкандибиха. Брешеш, сучий сину, брешеш! То ти її зарізав, ти її простромив!... Підожди, я з тобою дома побалакаю. (Мерщій вибігає).

Вихід 8.

Лимериха (убігає). Не вже правда? Не вже правда? (Углядівши Наталю). Ох, правда-ж, правда! Дочко моя! Голубко моя! (Падає на труп, голосить. Люди їх обступують).

Василь (до Остапа). Батьку, дядьку! Що то таке? Чіх то рук діло?

Оришка. А що, старий, а що? Не я тобі казала, не я говорила: не бери гріха на душу!

Остап. Боже-ж наш, Боже! Хто-ж думав, що сподіється таке?

Карпо (плаче). О Боже, Боже! що-ж це сталося, що народилося!

Василь (гірко). Тепер до Бога? Тепер до Його?... Плачетеся! Над чим ви плачетеся?... Плачетеся не над нею, плачетеся самі над собою, над своїми дурними головами, та замірами лукавими!... Тьфу, на вас, пришелепувати! (Іде, потім вертається). Дядьку, отам у моєму збіжжі знайдете гроші... Візьміть їх, та поховайте її. (Іде).

Остап. А ти-ж куди, сину?

Василь (махнувши рукою). Туди... де правда карає кривду... За Дніпром мене шукайте... у Гайдамаках... (Виходить).

Вихід 9.

Маруся (падаючи навколішки). Мамо! Тату! Немає щастя на світі, немає долі!... Простіть мене... пустіть мене... я піду у черницю...

Оришка. Куди, дочко?

Маруся. У черницю, мамо... Я буду Богови молитися і за вас, і за батька..., і за безталанну Наталю, мою подругу, що і через нас трохи свою душу загубила.

Оришка. Боже тебе благослови, моя дитино! І я за тобою!

Остап. Що ти? Що ти, стара? Схамени ся! А я-ж як, а мене хто догляне, поховає?

Оришка (вказуючи на Лимериху). Он — вона... Ходімо, дочко! (Виходять).

Карпо. О Боже, Боже!

Люди. Отаке май ся! Отаке учини ся! Гонобив собі зятя, а втеряв дочку й жінку. (Заслона починає спускатись).

Лимериха (голосить). Дочко моя! Дитино моя! Не даром-же ти сьпівала, сама пісню складала, що: „Пила-пила Лимериха на меду, та пропила свою дочку молоду“. Пропила я тебе, каторжна! Пропила я тебе, клятая!

Заслона пада.

К і н е ц ь.

В товаристві імени Шевченка

у Львові

ул. академічна Ч. 8 можна набути:

Твори Ів. Нечуя-Левицького: Сьвітгляд українського народа . . . . . 50 кр. Повісті і оповіданя . . . 30 кр. Кайдашева сім'я } По- 80 кр. Навіжена } ві- 20 кр. Над чорним морем } сти 90 кр.		Твори Д-ра Омел. Огоновського: Історія руської (українсько-руської) літератури Том I. 1 зр 70 кр., Том II. 3 зр Том III 3 зр. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache . . . . . 2 зр. 25 кр.	
Твори М. Вовчка: Народні оповіданя Том I. 35 кр. Том II. 36 кр. Том III. 32 кр.		Твори П. Куліша: Шекспірові твори Ч. I. . . . 1 зр. Хуторна поезія 1 зр. Брашанка . . . 35 кр.	
ЗОРЯ письмо літературно-наукове Річник 6 (без бібліотеки) 3 зр. Річники 8 і 11 по 5 зр.		ПРАВДА письмо літературно-наукове Річники 6, 9, 10 і 12 по 2 зр. Річник 11-ий два томи 1 зр.	
ПОЕЗИИ Вол. Масляка Том I Ціна 1 зр.		ОБРАЗИ: Остап Вересай 1 зр. Гуцул і Гуцулка 1 зр.	
МАРУСЯ повість КВІТКИ Ціна 10 кр.		ЗЕРКАЛО річники 1889—1891 по 2 зр.	
		МАРТА БОРЕЦЬКА повість Іл. Грабовича Ціна 32 кр.	

МИКОЛА КОСТОМАРІВ

Руська історія в житєписях

три томи по 50 кр. — 1 зр. 50 кр.

607241

В 1.806

ВИДАННЯ ВАСИЛЯ ЛУКИЧА.

- РУСЬКИЙ ПРАВОТАР**
ДОМОВИЙ
Том I. Закон цивільний wraz з дотичними доповненнями і більше як 200 різnorodними звірцями та прикладами. — Львів 1887 р. Стор. 432+XVI. в 8°. Ціна 3 злр. 30 кр. Для передплатників „Діла“, „Батьківщини“, „Буковини“ і членів тов. „Прогресивна“ — тільки **2 злр. 50 кр.**
- БАТРА**
літературний збірник. — Стрий 1887 р. Стор. 215 в 8°. Ціна знижена **тільки 1 злр.**
- УГОРСЬКА РУСЬ**
її розвій і теперішній стан. — Львів 1887 р. Стор. 30 в 8°. Ціна 15 кр.
- КВІТКА**
ілюстрований літературний збірник. — Львів 1890 р. Стор. 128 в 8°. Ціна 30 кр.
- РІДНИЙ ЗІЛЬНИК**
ілюстрований літературний збірник. — Львів 1891 р. Стор. 137 в 8°. Ціна 30 кр.
- ЛЕВАДА**
літературний збірник. — Львів 1892 р. Стор. 103 в 8°. Ціна 25 кр.
- Твори Василя Чайченка**
том I. Оповідання. — Львів 1892 р. Ціна 80 кр.
- Твори Василя Чайченка**
том II. Соняшний промінь. — Львів 1892 р. Ціна 80 кр.
- НАБІЖЕНА**
повість Івана Нечуя Левицького. — Львів 1892. Ціна 20 кр.
- ЗА ГРОМАДУ**
повість К. Т. Подоленка. — Львів 1892 р. Ціна 20 кр.
- ТИТАРІВНА**
драма М. Кропивницького. — Львів 1892 р. Ціна 20 кр.

Всі ті видання можна набути у Львові в канцелярії тов. ім. Шевченка (ул. академічна 4° 8) і в канцелярії тов. „Прогресивна“ (ул. вірменська 4° 27).

ЛИМЕРІВНА.

ДРАМА В 5 СПРАВАХ І 6 ПОСТАНОВАХ

ПАНАСА МИРНОГО.

ВИДАННЯ ВАСИЛЯ ЛУКИЧА.

Ціна 20 кр.

Коштом Товариства „Руська Бесіда у Львові“.

у Львові, 1892.

З друкарні Товариства імені Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.